

Boris Čargo
Arheološki muzej u Splitu

U zaleđu bitaka i nesigurnosti – počeci arheologije na Visu Pregled arheoloških istraživanja u 19. st.

U radu se govori o počecima arheološke djelatnosti na otoku i prije svega u gradu Visu tijekom 19. st. To je stoljeće na Visu obilježeno smjenjivanjem različitih političkih uprava *de iure* i *de facto*. Također, Vis u tom stoljeću doživljava gospodarski procvat i pojačano, ali kratkotrajno naseljavanje otoka. To je razdoblje obilježeno i dvjema velikim pomorskim bitkama koje su se odigrale u viškom akvatoriju, prva 1811. g. između francusko/talijanske i britanske flote i druga 1866. g. između talijanske i austrijske flote. Unatoč političkoj nestabilnosti na otoku, pojedinci započinju sa sakupljanjem antikviteta s isejskih lokaliteta, pa se formira zbirka Barbieri, jedna od prvih arheoloških zbirki u Dalmaciji, i zbirka obitelji Dojmi de Lupis, jedna od najvećih i najraznolikijih. Osim u tim zbirkama, isejski se spomenici nalaze i u drugim zbirkama po čitavoj Dalmaciji, a pojedini spomenici završili su u drugim gradovima: u Beču, Splitu i drugdje. U tom politički i gospodarski vrlo dinamičnom stoljeću za otok Vis, došlo je i do prvih organiziranih arheoloških istraživanja, a *Issa* i njezini spomenici postali su predmetom proučavanja hrvatskih, ali i stranih stručnjaka; arheologija je potpuno afirmirana i razvija se jednako kao i na području ostatka Dalmacije.

Ključne riječi: Vis, *Issa*, arheologija, arheološke zbirke, zbirka Barbieri, zbirka Dojmi, don Apolonije Zanella, arheološka istraživanja

Vremenski okvir našeg rada u kojem ćemo govoriti o počecima arheološke djelatnosti na otoku i prije svega u gradu Visu, jest 19. st., vrijeme smjenjivanja različitih političkih uprava (*de iure* i *de facto*) nad otokom.¹ To je stoljeće iznimnog, ali kratkotrajnog gospodarskog procvata, vrijeme pojačanog naseljavanja otoka (i to ne samo s bližeg dalmatinskog kopna već i sa šireg sredozemnog prostora), jednako tako kratkotrajnog jer ga je većina doseljenika ubrzo i napustila. No, prije svega, to je razdoblje obilježeno dvjema velikim pomorskim bitkama koje su se

¹ U svojim sam se radovima već doticao teme istraživanja arheoloških početaka na otoku Visu, pa ovaj sadašnji uradak zapravo predstavlja nastavak rada na toj temi, Boris ČARGO, *Martvilo – Istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Split 2010. U članku se dijelom oslanjam na ranije rezultate istraživanja, a s druge strane ih proširujem novim spoznajama i dokumentima kojima se produbljuje uvid u kulturološka i arheološka djelovanja u 19. st. na Visu. Za ovu temu vidi i: Branko KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90-91, Split 1999, str. 405–458.

odigrale u viškom akvatoriju, prva 1811. g. između francusko/talijanske i britanske flote i druga 1866. g. između talijanske i austrijske flote. To je razdoblje za Vis bilo iznimno burno, političke promjene i izmjenjivanje država koje su upravljale Visom događale su se često, što je život učinilo prilično nesigurnim. U tom politički i gospodarski vrlo dinamičnom stoljeću za otok Vis došlo je do nastajanja prvih privatnih arheoloških zbirki predmeta sakupljenih na isejskim lokalitetima, i prvih organiziranih arheoloških istraživanja, a antička Isa (*Issa*) i njezini spomenici postali su predmetom proučavanja hrvatskih, ali i stranih stručnjaka.

Od 1420. godine najveći dio hrvatske obale potpao je pod Mletke. Mnogi obalni gradovi predaju im se dragovoljno, drugi pak bivaju osvojeni. Sukladno takvoj situaciji, 30. ožujka 1420. g. plemići i pučani Hvara i Visa odlučuju se dobrovoljno predati Mletcima.² Od tog trenutka otok Vis, kao i ostatak Dalmacije, ostat će pod mletačkom upravom nepunih tristo sedamdeset osam godina, a Serenissima će biti neprikosnoveni gospodar Jadrana. Stanje će se promijeniti tek s 18. stoljećem.

U burnim vremenima 18. st., kao posljedica Napoleonovih osvajanja u središnjoj Europi i sjevernoj Italiji, 12. svibnja 1797. g. posljednji mletački dužd Ludovik (Lodovico) Manin napušta prijestolje. Tim činom prestaje postojati Serenissima, jadranska gospodarica. Leobenskim preliminarnim primirjem (18. travnja 1797. g.) Habsburška Monarhija dobiva Istru i Dalmaciju, što je potvrđeno kasnijim campoformijskim mirovnim ugovorom između Francuske i Habsburške Monarhije od 17. listopada 1797. Tim događanjima i Vis dolazi pod upravu Habsburške Monarhije te je započelo razdoblje prve austrijske uprave nad otokom.³ To je zasigurno bila velika promjena ne samo za Vis već i za cijelu Dalmaciju koji dijele istu sudbinu. Umjesto Mletaka sada Beč postaje kohezijska točka, tipični srednjoeuropski grad, mediteranskom čovjeku pomalo dalek.

Prva austrijska uprava nad otokom trajala je do 27. prosinca 1805. g. Nova vlast zadržala je uglavnom ista tijela izvršne i sudbene vlasti koja su postojala i pod mletačkom upravom. Vis se i dalje nalazio s Hvarom u jednom kotaru, a mjesnu vlast u njemu obnašali su „sudac i upravitelj“ (*giudice dirigente*) uz dva prisjednika (*assessore*) i jednog kancelara.⁴ Članovi viške patricijske obitelji Dojmi de Lupis primljeni su u dalmatinsko Veliko vijeće. Kako bi narod što bolje prihvatio nove političke okolnosti, po Dalmaciji se šalju različiti emisari koji puk pozivaju na lojalnost novoj vlasti. Tako u ime nove vlasti Vis i druge dalmatinske gradove obilazi

² Grga NOVAK, *Vis I, od VI. st. pr. n. e. do 1941. godine*, Zagreb, 1961, str. 91.

³ Dinko FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju na početku XX. stoljeća“, *Mogućnosti* 7-8-9, Split, 1956, str. 524-538, 619-632, 707-717; G. NOVAK, *Vis I*, str. 195-214.

⁴ O Visu u tom razdoblju, G. NOVAK, *Vis I*, str. 195-196. Grga NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, Zagreb, 1944, str. 208-217; Boris ČARGO, *Ljudi od željeza na brodovima od drva*, Split, 2017, str. 4-9.

general Mate Rukavina koji se Višanima obratio na hrvatskom jeziku pozivajući ih na lojalnost i prihvaćanje nove vlasti.⁵

Na samom kraju postojanja Serenissime, Dalmaciju je proputovao Alberto Fortis 1771. – 1773. godine. Svoj put po Dalmaciji proveo je sakupljajući arheološku, geološku i etnološku građu, zapisujući običaje našeg naroda i donoseći mnoge opise naših krajeva i ljudi.⁶ Za našu temu zanimljiv je njegov boravak u Zadru u rujnu 1773. g. gdje je boravio kao gost liječnika Antonija Daniellija. Fortis uvelike hvali učenost i gostoljubivost Danielijevih, piše o spomenicima te zadarske obitelji i spominje da se u njihovoj zbirci nalaze i tri grčka natpisa prenijeta s otoka Visa. Za njih navodi da „kao da pripadaju nekoj psefizmi i kao da su ulomci senatorskih potpisa“, a spominje i lijepu zbirku rimskog i grčkog novca.⁷ Sva tri natpisa su 1859. godine prenesena u Nadbiskupsko sjemenište u Udinama.⁸

Tijekom svoje posjete otoku Visu Fortis piše uglavnom o njegovim geološkim osobitostima i kratko o gospodarstvu, a u svojim osvrtima na događaje iz antičke više povijesti pokazuje dobro poznavanje antičkih vrela koja se odnose na Isu. Spominje da se u luci uz more nalaze ostatci mozaika koje prekriva more, a za isejske spomenike kaže da se prekapanjem zemlje nalazi „razno drveno posuđe, oblikom i pokošću nalik etruščanskome, te poneki natpis, grčki ili latinski.“⁹ Iz tih redaka možemo zaključiti da je komunicirao s osobama koje su u tim spomenicima vidjele kulturološku i znanstvenu važnost, a to je, po našem sudu, prije svih liječnik Stjepan (Stefano) Barbieri, te da je po svoj prilici vidio i arheološki materijal u njegovoj zbirci.

⁵ G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, str. 208–213; Frano BARAS, „Vis u Napoleonovim ratovima,“ *Mogućnosti* 3–4–5, Split, 1982, str. 304; B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 6–7.

⁶ Alberto FORTIS, *Viaggio in Dalmazia*, Venezia 1774; Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, prijevod Mate Maras, priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1984. Alberto Fortis rođen je kao Giovanni Battista Fortis, a ime mijenja u Alberto nakon zaređenja. To djelo predstavlja važan znanstveni i literarni dokument o Dalmaciji s kraja 18. st. Objavljeno je u Veneciji 1774. g., a zatim su uslijedila izdanja na francuskom, njemačkom i engleskom jeziku. Djelo je doživjelo i kritike, tako je prva objavljena iz pera Sinjanina Ivana Lovrića, „Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivicza,“ Venezia 1776. A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. XIX–XXI. Vidi i: Nikola MARKULIN, „Prijatelj našeg naroda:“ Prikazbe drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia Alberta Fortisa*,“ *Povijesni prilozi* 38, Zagreb, 2010., str. 213–233.

⁷ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. 13; Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, prijevod Maja Bonačić Mandinić, Split, 1998., str. 38–40, s navođenjem ostale literature.

⁸ O zbirci Danielli, Danica BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Početci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 18, Split, 1970, str. 152 i bilješka 7, s navođenjem ostale literature. Nenad CAMBI, „Collezione Danielli-Pellegrini (Zara-Padova) e i monumenti antichi della Dalmazia a Venezia,“ u *Venezia e l'archeologia, un importante capitolo nella storia del giusto dell'antico nella cultura artistica veneziana*, Roma, 1990, str. 100–104.

⁹ A. FORTIS, *Put po Dalmaciji*, str. 246–249.

Temeljem tih podataka možemo zaključiti da je u tom razdoblju, na samom kraju 18. st., došlo do formiranja prve arheološke zbirke na otoku i jedne od prvih u Dalmaciji. U osam godina prve austrijske vladavine u Dalmaciji malo se toga promijenilo nabolje u odnosu na prethodnu mletačku upravu. Gospodarska kriza bila je velika, a austrijski nadvojvoda Karlo smatrao je da je u Dalmaciju potrebno naseliti austrijske koloniste koji bi tu pokrajinu gospodarski podigli, a istodobno bili i vjerni podanici. S druge strane, povjerenik Gianbattista Rinno isticao je da nema dovoljno zemljišta koja bi kolonisti mogli preuzeti. Nadvojvoda Karlo nije bio zadovoljan takvim razmišljanjima, pa je zatražio od Petera Goessa iscrpno izvješće o stanju u Dalmaciji. Iz Goessova izvješća napisana krajem 1802. vidljivo je da je Dalmacija u teškim gospodarskim prilikama i da se ne može provesti veća kolonizacija dok je na snazi Grimanijev zakon. Goess smatra da se gospodarsko stanje pokrajine može popraviti ulaganjem u školstvo, industriju i trgovinu te da posebno valja omogućiti slobodan razvoj trgovačke mornarice. Već krajem godine 1802. Goess je izradio i nacrt o osnivanju škola u Dalmaciji, koji će poslije iskoristiti francuski guverner Vincenzo Dandolo. Goessov dokument iznimno je značajan izvor za poznavanje gospodarskog stanja u Dalmaciji na početku 19. st.¹⁰

Dana 18. veljače 1806. prestaje dužnost posljednjeg austrijskog povjerenika Thomasa Brädya, a već sljedećeg dana na dužnost stupa francuski general Dumas. Dalmatinsko tlo tada su počele premrežavati francuske postrojbe, a najjužnji dio Dalmacije, Boku kotorsku, austrijski povjerenik Ghislieri predaje ruskom viceadmiralu Dimitriju Senjavinu, čime je započela osamnaestomjesečna ruska prisutnost na Jadranu.

Dok je otok *de iure* bio u francuskim rukama, u višku su uvalu često uplovljavali ne samo francuski nego i ruski i britanski brodovi.¹¹ Rusi su u nekoliko navrata pljačkali stanovništvo i odnosili naoružanje iz Visa i Komize, čak su otvarali topničku paljbu po Visu. Slične su stvari činili i francuski vojnici.¹² Dana 28. kolovoza 1807. g. u višku uvalu uplovio je francuski brod *Comacchiese* s generalom Guilletom. Tom prilikom, kako je to zabilježio kanonik Dominik Dojmi de Lupis u svojoj kronici, jedna je delegacija predvođena brodskim liječnikom šetajući po Visu zastrašivala puk. Oni su iščitavali imena imućnijih Višana koji su tobože optuženi da su protufrancuski orijentirani te im prijeti zatočenje. Istovremeno je brodski liječnik spominjao kako

¹⁰ G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije*, str. 216.

¹¹ O razdoblju francuske uprave nad Dalmacijom, Paul PISANI, *La Dalmatie de 1797 à 1815, episode des conquêtes Napoléoniennes*, Paris, 1983.

¹² D. FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju,“ str. 526–530; F. BARAS, „Vis u napoleonom ratovima,“ str. 304–305. O gusarenju u Dalmaciji za vrijeme francuske uprave, Giovanni CATTALINICH, *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopa la caduta della Repubblica Veneta con un saggio sull' amministrazione pubblica Veneta e del Regno D'Italia*, Spalato, 1841, str. 99–133; Vjekoslav MAŠTROVIĆ, „Gusari u Dalmaciji za vrijeme ruske blokade Francuza god. 1806. i 1807.,“ *Pomorski zbornik* 2, Split, 1964, str. 733–754.

general Giullet voli umjetnine i starine te da se svi prozvani Višani mogu spasiti otkupom.¹³ To zastrašivanje i zatočenje nekolicine Višana na brodu imalo je za posljedicu da je stanovništvo, posebice obitelj Dojmi, donijelo mnoštvo dragocjenosti. Među njima spominju se zbirke starih medalja, kameje, kutije sa starim novcem, zlatni i srebrni nakit i druge vrijednosti.¹⁴ Iz tog vidimo da su se među različitim opljačkanim dragocjenostima nalazili i poneki antički predmeti, što nije nimalo čudno jer se u tom vremenu formiraju i prve arheološke zbirke i zanimanje za arheološke predmete dobiva na važnosti među stanovništvom.

Tijekom svojeg službovanja u Komizi osamdesetih godina 18. st. (1782. – 1788.), padovanski student, liječnik S. Barbieri (1749. – 1816.) sakupio je zbirku spomenika iz Ise koju je prenio u rodni Trogir.¹⁵ U tekstu *Relazione di Lissa*, napisanom u Visu 1. studenog 1782. g., donosi vrijedne zemljopisne, povijesne i gospodarske podatke o otoku Visu.¹⁶ Taj je rad jako važan za proučavanje gospodarske povijesti tog otoka. Dio njegove zbirke otkupio je muzej u Beču 1805. g.¹⁷ Na temelju sačuvanog popisa može se zaključiti da je većinom riječ o grčkim posudama jer se iz opisa jasno razaznaju posude tipa *Gnathia*. Barbieri spominje da je osobno vidio njihovo vađenje iz ruševina antičke Ise, a kako vidimo iz popisa, sve su posude bile cijele, što nam jasno govori da su pronađene unutar grobova.¹⁸ Predmeti su označeni slovima, popisan je dvadeset jedan predmet, od kojih pet posuda s poklopcem zavedenim pod posebnim slovom (Sl. 1).

¹³ D. FORETIĆ, „Vis u međunarodnom zbivanju,“ str. 530; F. BARAS, „Vis u napoleonovim ratovima,“ str. 306.

¹⁴ Tom prilikom Francuzi su opljačkali i Dojmijevu palaču; navodi se kako su odnesene vrijedne slike.

¹⁵ D. BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Počeci zaštite spomenika,“ str. 152–153, 158; Arsen DUPLANČIĆ, „Kutije za numizmatičke zbirke iz Visa i Trogira,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 99, Split 2006, str. 381–382.

¹⁶ Tekst je objavio Grga NOVAK, *Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora, svezak I, otoci Vis i Hvar*, Zagreb, 1952, str. 172–182. Barbieri se bavio i botanikom i mineralogijom, posjedovao i jednu zbirku fosila i minerala koju je darovao prirodoslovnomu kabinetu zadarske gimnazije. Šibenčanin Roberto Visiani u svom djelu „Ogled dalmatinskih biljaka (Stirpium Dalmaticarum specimen)“ iz 1826. g. rabi hrvatske nazive biljaka upravo prema Barbierijevoj nomenklaturi.

¹⁷ Državni arhiv u Splitu, arhiv Fanfogna-Garagnin, serija Ivan Luka Garagnin, kut. 3, spisi konzervatorske službe, br. XI. – Barbierijev dopis od 23. travnja 1805. s popisom predmeta; br. XXXXVIII – Barbierijeva priznanica za 100 fiorina od 9. lipnja.

¹⁸ Popis predmeta iz zbirke datiran je 23. travnja 1805. g., na blagdan sv. Jurja, zaštitnika grada Visa: „A Vaso scanelato a bocca triangolare, B Altra simile liscio a bocca triangolare, C Vaso liscio a due colli lunghi, D Tazza scanelata a due manichi, E Altra liscia a due manichi, F Vaso piu grande scanelato, e disegnato, con, G Suo coperchio, H Vaso liscio a bocca larga con, I Suo coperchio, K Lumme esterna, L Vaso scanelato, M Altro pure scanelato simile, N Vaso della grandezza eguale scanelato e colorito di rosso, O Recipiente cinerario s due manichi, e suo, P Coperchio alto, Q Vaso lato con, R Suo coperchio, S Vaso lungo liscio disegnato, T Piccolo vasetto rotondo con suoi manichi, V Altro maggiore creduto cinerario, con, X Suo coperchio, Z Varj lavori d'acciajo ritrovati in un antico sepolcro con, Z Un asso animale della prottela (?) impianto, ZZZ Lamine di piombo.“ B. ČARGO, *Martvilo*, str. 18–21.

generalnog providura te dvije za hvarskog biskupa I. D. Stratica, dok je na poledini dokumenta, u gornjem desnom kutu, njegov sin dopisao: „Capi d’antichità regalati dal S. Barbieri mio padre al Prov. Gener. della Dalmazia Dandolo.“²¹

Dakle, svoju zbirku Barbieri je darovao providuru V. Dandolo, koji je na tu dužnost imenovan 26. travnja 1806., na nju je stupio 10. srpnja, a Dalmaciju je napustio 29. siječnja 1810. To znači da su mu predmeti iz Barbierijeve zbirke mogli biti predani najranije u drugoj polovini 1806., a najkasnije do kraja 1809. g.

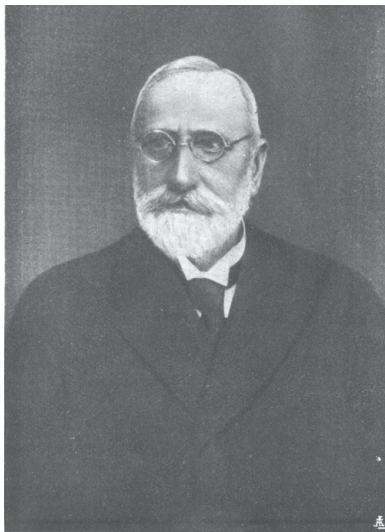
To je prvi zapis o postojanju jedne zbirke sastavljene isključivo od viških spomenika, za koje možemo pretpostaviti da su u cijelosti ili najvećim dijelom s nekropole na predjelu Martvila.

Druga velika zbirka arheološke građe koja je nastala na Visu, ona je obitelji Dojmi de Lupis.²² Ta ugledna viška patricijska obitelj imala je velike površine poljoprivrednog zemljišta ne samo po otoku, već i na mjestu gdje su se nalazili ostatci antičke Ise. Zemljište u njihovu vlasništvu nalazilo se na mjestu jugozapadne nekropole, rimskog termalnog kompleksa, na jugozapadnom dijelu brijega Gradine, unutar zidina antičkog grada, i na još nekoliko mjesta unutar područja antičkog grada. Najplodnije područje iz kojeg su crpili građu za svoju zbirku bio je prostor jugozapadne nekropole i predio jugoistočnog dijela antičkog grada. Njihova zbirka bila je zasigurno najveća i najbogatija zbirka sakupljena na otoku i zasigurno jedna od najbogatijih u Dalmaciji, a po raznovrsnosti predmeta najvrjednija. No njezina sudbina nije bila vedra. U vihoru 2. svj. rata i boravka savezničke vojske na Visu dio spomenika je nestao, a jedan manji dio obitelj je odnijela sa sobom u Italiju nakon kapitulacije Italije i odlaska talijanske vojske s Visa. Kako su Dojmijevi proglašeni narodnim neprijateljima, preostali je dio predmeta iz zbirke rekviriran i prenesen u splitski Arheološki muzej.²³

²¹ B. ČARGO, *Martvilo*, str. 20.

²² Dojmijevi su sa sakupljanjem antikviteta započeli barem početkom 19. st. To vidimo prema podacima koje nam donosi Šime LJUBIĆ, „Studi archeologici sulla Dalmazia,“ *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, Wien 1860, str. 270. Najveći dio zbirke sakupio je liječnik Lorenzo Dojmi u drugoj polovini 19. st.

²³ Iako su članovi te obitelji bili talijanaši i dolazak talijanske vojske na Vis dočekali su s radošću, najveći dio nije bio fašistički orijentiran i za njih se ne može reći da su počinili ikakav zločin prema viškom puku. Dojmijevi su bili hrvatskog podrijetla i s vremenom su svoje prezime Dujmić-Vukašinović talijanizirali u Dojmi di Delupis ili samo Delupis, Mirko JAMNICKI DOJMI, „Dr Lorenzo Dojmi di Delupis, viški „gepard“,“ *Acta medico-historica Adriatica* 9 (2), Zagreb, 2011, str. 202. Iako je većina članova te više obitelji bila talijanaški opredijeljena, među njima je bilo i onih jugoslavenske orijentacije. Obitelj je bila jako cijenjena među Višanima, a to se ponajbolje vidi po rezultatima općinskih izbora provedenim 1893. g., kada je unatoč tome što su talijanaši na Visu bili u minornom broju, dobio velik broj glasova upravo hrvatskog puka. Ipak on tada nije postao načelnikom jer je izabran hrvatski predstavnik Nikola Jakša.

Slika 3. Lorenzo Dojmi

Abramić u svom izvješću za upravnu godinu 1929./1930.,²⁴ i u dopisivanju s N. Dojmijem,²⁵ navodi da je s praksom sakupljanja antikviteta u obitelji Dojmi započeo liječnik Lorenzo Dojmi koji je sakupio značajnu zbirku (Sl. 3), a i njegov brat Luigi imao je manju zbirku.²⁶ Kao liječnik L. Dojmi dosta je predmeta dobivao od svojih pacijenata, a s obzirom na to da su posjedovali dosta poljoprivrednog zemljišta na prostoru isejske nekropole i na drugim mjestima antičkog grada, njihova je zbirka ubrzo bila obogaćena nizom vrijednih arheoloških predmeta (Sl. 4).

O pojedinim nalazima Dojmijevi su obavještavali splitski muzej, pa su Ljubić i ponajviše Abramić odlazili na Vis pregledavati spomenike. Nakon smrti L. Dojmija, njegovi su nasljednici namjeravali prodati vrijednu zbirku isejskih

spomenika splitskom muzeju, pa su se oko toga vodili pregovori i sastavljen je popis zbirke. Zbirku je popisao i djelomično fotografirao M. Abramić.²⁷

²⁴ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1928, br. 231, od 26. lipnja; 1930, br. 342, od 10. srpnja.

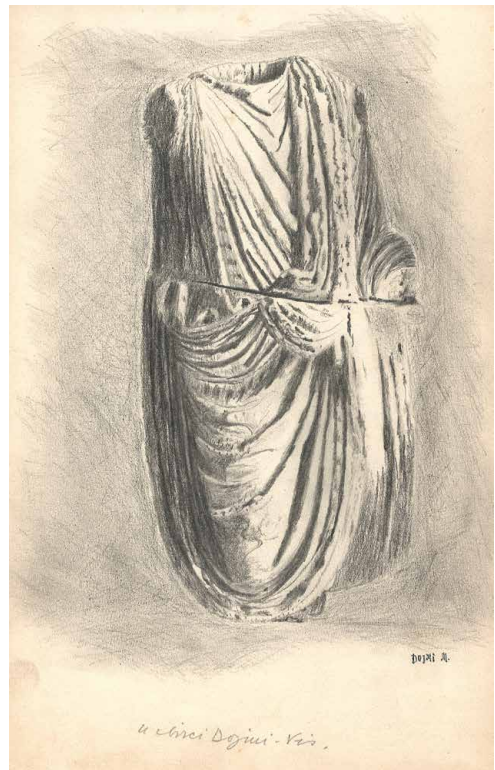
²⁵ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1941, br. 50, od 27. veljače. Prema pisanju Lazara Rusića, ekonomista iz Osijeka koji je službovao na Visu u viškoj općini (1927. – 1940.), vidimo da traženje i sakupljanje antikviteta nije bilo strano ni Niccolu Dojmiju. Rusić spominje kako su jednom prilikom, na nagovor i u organizaciji Niccole, otišli prema Velom selu (Podselse) i tamo iskopali jedan grob, no u njemu nisu našli nikakvih vrijednijih ostataka jer je prethodno bio opljačkan, Lazar RUSIĆ, *Otok Vis čuvar našeg Jadrana*, rukopis, Vis, 1970, str. 95–98. O L. Rusiću vidi: Vesna BUČIĆ, „Otok Vis – čuvar našeg Jadrana. Ugledni viški zet slikovito je opisao Vis tridesetih godina 20. stoljeća,“ *Hrvatska zora* 64, Vis, 2013, str. 2–5.

²⁶ Članovi te obitelji s praksom sakupljanja antikviteta započeli su i prije Lorenza, barem početkom 19. st. Vidi bilješku 22. Lorenzo je rođen 1845. g. i nakon što se, poslije školovanja i različitih službi, vratio na Vis, započeo je sa svojim pasioniranim sakupljanjem antikviteta. O zbirci Dojmijevih, G. NOVAK, *Vis I*, str. 68–69; Arsen DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika Arheološkog muzeja u Splitu,“ *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*, Split, 2004, str. 25–26; M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu,“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1949, str. 12, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 21–23.

²⁷ Kirigin pogrešno navodi da zbirka nije popisana, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa“, str. 417. Vidi korespondenciju između N. Dojmija i M. Abramića od 27. veljače 1941. Popis zbirke čuva se u arhivu splitskog Arheološkog muzeja, Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1931, br. 34, od 20. siječnja. Zbirka je popisana na njemačkom jeziku, a zatim je popis uređen na hrvatskom: „- I Skulpture /kipovi i reljefi/, 21 predmet, - II Natpisi na kamenu i opekama, 13 predmeta i ulomci opeka s žigovima, - III Arhitektonski ulomci, slično i varia, 66 predmeta, - IV Posude /vaze i slično/, 57 predmeta, - V Staklo, tvrdo kamenje, bijela kost, 3 predmeta, - VI Brončani predmeti, 12 predmeta, - VII Zbirka numizmatička, 324 komada novca, - VIII Komadi iz srednjeg vijeka i iz novijih vremena, 18 predmeta,“ uz ovo je na dnu olovkom nadopisano: „1 ulomak glave (samo prednji dio), 3 natpisa, 3-4 arhitektonska ulomka.“

Slika 4. Dio zbirke Dojmi

Slike 4a i 4b. Crteži kipova koji su se nalazili u atriju palače Dojmi, (nacrtala Margarita Dojmi)

Pregovori oko otkupa započeli su dvadesetih godina 20. st.²⁸ Čini se da je sve bilo dogovoreno, no neki od brojnih nasljednika zatražili su veću cijenu, što je usporilo realizaciju otkupa. Abramić je u svojim traženjima sredstava za otkup od Ministarstva prosvjete Kraljevstva SHS isticao: „Već dva puta Uprava Muzeja predložila je da se uvrsti u budžet jedan iznos za otkup zbirke L. Dojmi de Lupis na Visu. Naša je molba ostala oba puta neuvažena. Buduć da je stari g. L. Dojmi de Lupis, koji je za svoga duga života sakupljao ovu zbirku, lani umro i da broj baštinika je velik, ovi su prisiljeni da zbirku prodadu. Nudjaju uprave sada zbirku državnom arheološkom muzeju. Većina od njih su talijanski podanici. Ako Muzej ovu zbirku ne otkupi neće se nikako moći spriječiti da ova važna kolekcija otidje van naše države, vjerojatno u Italiju, što bi škodilo našem ugledu. Izgledalo bi naime da kod nas nema razumijevanja za ovakve stvari i bilo bi istodobno gubitak na riznici naših narodnih starina. (...) Od njegovih spomenika mnogo je pripalo ili išlo u inozemstvo /Englesku, Beč itd./ Najveću i najvažniju zbirku grčkih i rimskih starina iz Visa prikupio je pokojni L. Dojmi de Lupis. Dužnost je sada našeg muzeja da od baštinika otkupom te zbirke spasi ove važne spomenike...“²⁹

Izbijanje 2. svj. rata zakompliciralo je pregovore oko otkupa, pa je zbirka ostala u Visu. Nakon kapitulacije Italije, dio obitelji Dojmi napustio je Vis i otišao u Italiju odnijevši sa sobom i dio predmeta iz svoje zbirke. Jedan dio zbirke koji je ostao, dijelom je razgrabila saveznička vojska čiji su pripadnici (2 *Troop*) spavali u Dojmijevoj palači, a u njoj se nalazila i dočasnička menza.³⁰ Spomenici koji su se nalazili u rasadniku palmi također su nestali.³¹ Ipak, značajan dio te vrijedne zbirke spašen je prenošenjem u splitski Arheološki muzej.

Nakon kapitulacije Italije i odlaska talijanske vojske, kada Vis postaje baza savezničke vojske i relativno siguran teritorij, krajem 1944. godine na Vis odlaze Cvito Fisković i Stjepan Gunjača koji zbirku zatječu opljačkano: „U ormaru smo našli i nekoliko fotografija spomenute zbirke iz kojih se vidi da je bila bogatija.“³² Preostale spomenike i dokumente sakupili su u dva sanduka i prebacili u Split 31. listopada 1944. godine. Popisivanju zbirke nazočio je i engleski dočasnik S. M. Moreland.³³ Danas se dio nalazi u čuvaonici splitskog muzeja, dio je izložen u postavu muzeja, a dio u postavu Arheološke zbirke u Visu.

²⁸ A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 25–26.

²⁹ Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1928, br. 231, od 26. lipnja.

³⁰ A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 26, bilj. 127.

³¹ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 415–416.

³² Arhiv Arheološkog muzeja Split, 1944, br. 310, od 8. studenog uz popratni dopis br. 398 – 44; A. DUPLANČIĆ, „Kronologija zbirke slika,“ str. 25–26.

³³ O zbirci Dojmi, i popisu predmeta prenesenih u Split, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 21–25.

Zbirku grčkih vaza iz Ise posjedovao je i liječnik Karlo Lanza, prvi ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja.³⁴ Bio je ljubitelj starina, pa je sakupio vlastitu zbirku, posebno novca. Osnutkom Arheološkog muzeja u Splitu, Lanza je imenovan počasnim direktorom muzeja i iskopina i na toj je dužnosti ostao sve do 1834. g.³⁵

Dva natpisa s Visa, koja se danas nalaze u zagrebačkom Arheološkom muzeju, svojevremeno su bila dio zbirke liječnika Frane Lanze, Karlova sina, koji je također bio ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja, i splitskog povjesničara Vicka Solitra. F. Lanza naslijedio je očevu zbirku koju je nadopunjavao.³⁶

Isejskim temama bavio se i Francesco Carrara, splitski svećenik, povjesničar i arheolog. Radio je na promicanju arheoloških istraživanja u Dalmaciji, naročito na prostoru Salone.³⁷ Iz njegova dnevnika vidimo da je posjedovao figuricu satira i antički novac s Visa i Hvara koji je boraveći u Beču obrađivao u Muzeju povijesti umjetnosti.³⁸ Svoj rad o isejskom novcu završio je 1851. g., no objavljen je postumno.³⁹

Sredinom 19. st. svoju stručnu aktivnost na Visu započinje don Šime Ljubić. Objavljuje skupinu od osam grobnica pronađenih godine 1854. na Martvilu, trideset koraka od mora. Zanimljiva je gradnja tih grobnica koje su bile poredane jedna do druge, dodirujući se dužim stranicama, a nad njima su se nalazile druge, s time da

³⁴ Karlo Lanza rođen je u Roccasecchi 3. studenog 1781., a umro u Splitu 29. siječnja 1834. S Vickom Andrićem započeo je prva znanstvena arheološka iskapanja i skupljanje arheološkog materijala u Solinu (1821.). Bio je prvi ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja (1820. – 1828.) i član Arheološkog instituta u Rimu. Po završetku obnašanja te dužnosti ostao je do kraja života njegovim počasnim ravnateljem. Njegovu zbirku i rukopisnu ostavštinu naslijedio je sin Frane te ju prenio u Italiju. Dio njegovih spisa čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu.

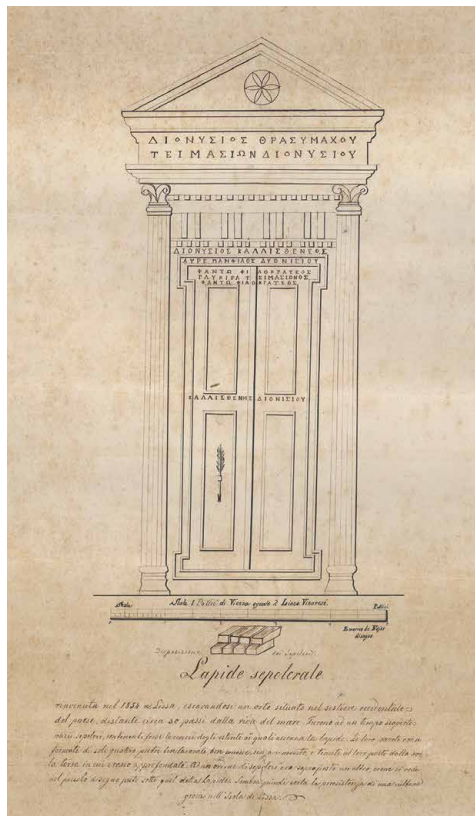
³⁵ A. DUPLANČIĆ, „Kutije za numizmatičke zbirke,“ str. 381.

³⁶ Kao i otac, bio je liječnik i arheolog (Split, 10. kolovoza 1808. – Santa Maria della Rovere, kraj Trevisa, 2. siječnja 1892.). Ravnateljem Arheološkog muzeja u Splitu bio je 1863. – 1872. Bavio se dalmatinskom arheologijom i poviješću. O liječnicima Karlu i Frani Lanzi, Arsen DUPLANČIĆ – Ljubomir KRALJEVIĆ, „Liječnici Karlo i Franjo Lanza ravnatelji splitskog Arheološkog muzeja u 19. st.,“ *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinae* XXVIII, br. 1-2, Beograd, 1988, 153–164; J. BRUNŠMID, *Natpisi i novac*, str. 34.

³⁷ Carrara je rođen u Splitu 16. studenog 1812., a umro u Veneciji 29. siječnja 1854., teologiju je studirao u Zadru i Padovi, a povijest i arheologiju u Beču. Bio je ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu (1842. –1853.). Istraživao je u antičkoj Saloni, također se bavio proučavanjem splitske povijesti.

³⁸ Francesco CARRARA, *Dnevnici s putovanja 1843. –1848.*, prijevod Ljerka Šimunković i Snježana Bralić, Split, 2010., str. 63–64. U Beču je surađivao i s Albertom Schindlerom, slikarom i bakrorescem u Kabinetu za numizmatiku i starine, kojem je nosio figuricu satira da je nacrtao.

³⁹ Francesco CARRARA, „Issa – monografia numismatica,“ *Bollettino di numismatica e di arti della medaglie* br. 8, 9, 11, Milano, 1904; Issa – monografia numismatica,“ *Bollettino di numismatica e di arti della medaglie*, br. 1, 2, 4, 5, Milano, 1905. Djelo je objavljeno i kao zasebna knjižica, *Issa – monografia numismatica*, Milano, 1905.

Slika 5. Stela Timasiona (*Teimasion*) i crtež kojeg je izradio Emerico de Fejer

je donjim grobnicama bio slobodan prvi dio.⁴⁰ U istom radu objavljuje i dosad najljepšu i najveću stelu pronađenu u Isi, u obliku pročelja nadgrobne edikule.⁴¹

Shemu pronađenih grobnica s crtežom nadgrobne stele izradio je Emerico de Fejer, a na dnu dokumenta je tekst:⁴² *Lapide sepolcrale rinvenuta nel 1854 a Lissa, escavandosi un orto situato nel sestiere occidentale del paese, distante circa 30 passi dalla riva del mare. Furono ad un tempo scoperto vari sepolcri, contenenti forse le ceneri degli estinti ai quali accenna la lapide. Le loro pareti eran(o) formate di sole quattro pietre ben lavorate, ben conesse, senza cemento, e tenute al loro posto dalla sola terra in cui erano approfondate. Ad un ordine di sepolcri era sopraposto con altro, come si vede nel piccolo disegno sotto quel della lapide. Sembra quindi certa la preesistenza di una cultura greca nell'Isola di Lissa. (Sl. 5)*

Sličnu situaciju skupnih grobova opisuje u jednom pismu od 18. prosinca 1930. g. Gvido Lučić Roki. On spominje nalaz četiriju grobnica na Martvilu, koje se dodiruju dužim stranama.⁴³

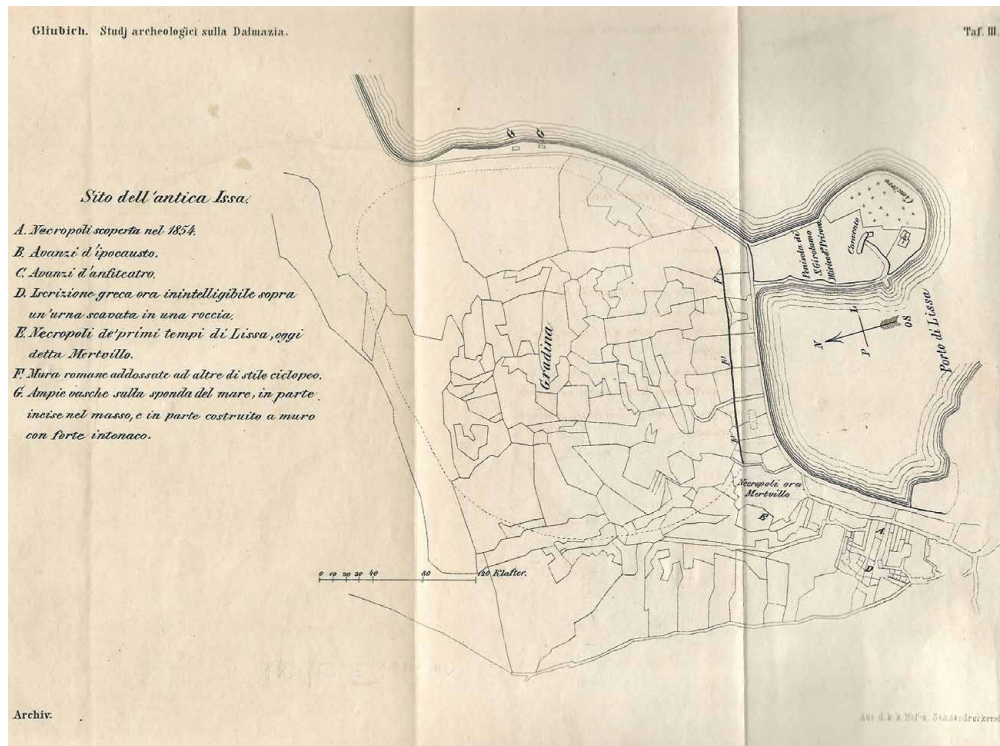
⁴⁰ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 268.

⁴¹ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 268–269, T. IV.; Mladen NIKOLANCI, „Helenistička nekropola Isse,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXIII-LXIV, 1961-1962, Split, 1969, str. 68.

⁴² Rukopis ispod stele uz mjerilo nije isti kao onaj na dnu dokumenta. Taj potonji vjerojatno je napisan nakon što je nacrtana stela (Možda Ljubić? Ili pak po Ljubićevu diktiranju?).

⁴³ Gvido Lučić Roki u više je navrata obavještavao djelatnike splitskog Arheološkog muzeja o arheološkim nalazima na Visu. I sam je posjedovao arheološku zbirku za koju B. Kirigin navodi da je popisao M. Abramić i da je najvjerojatnije završila u splitskom muzeju. Nažalost, autor ne navodi inventarni broj dokumenta koji citira, pa je nemoguće provjeriti podatke, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 419, bilj. 34.

U svojim sjećanjima na viške dane Rusić opisuje Gvida kao mjesnog posjednika koji voli svoje gospodarstvo, L. RUSIĆ, *Otok Vis*, str. 62. Gvido je, nažalost, sa svojom kćeri Dorom tragično skončao 1943. g. Nakon kapitulacije Italije i povlačenja njezine vojske s Visa, oni su dana 4. studenog strijeljani na Prirovu. Kao da joj sudba nije bila dovoljno teška, Dora je u zatočeništvu prije strijeljanja postala i objektom seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja, Lorenzo DOJMI DE LUPIS, *Cara Lissa*, Grosseto, 2006.

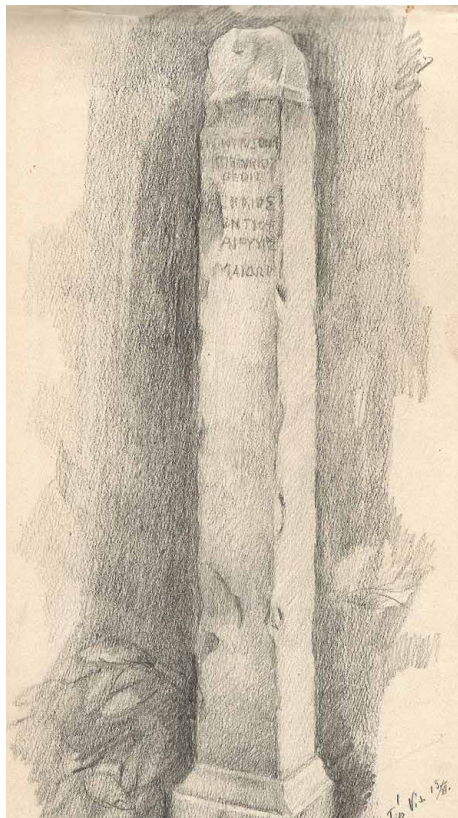

Slika 6. Oblik antičke Ise s ucrtanim lokalitetima, prvi topografski snimak Ise prema Š. Ljubiću

Ljubić prvi donosi i svoje viđenje antičke Ise s označenim položajima pojedinih lokaliteta (Sl. 6). Na tom planu on ucrtava južni bedem grada koji se danas ne vidi, opisuje izgled bedema i njihovu tehniku gradnje, spominje da se arheološki ostatci nalaze svuda na Gradini, opisuje i ostatke termi i grobova na Martvilu. Donosi grčke i latinske natpise, od kojih su danas neki izgubljeni, s položajem i godinom nalaza. Tako saznajemo da su natpisi Kvinta Numerija i dvojezični latinsko-grčki natpis Lucija Poncija (Sl. 7) pronađeni 1856. g.⁴⁴

Zbirku arheoloških predmeta i vrijednih likovnih umjetnina posjedovao je i Đorđo Lučić Roki, Gvidov brat. On je imao ideju da u vlastitoj kući u Visu osnuje viški muzej u koji bi pohranio svoju zbirku i umjetnine, no ti planovi nisu urodili plodom, Vesna BUČIĆ, „Viška obitelj Lučić Roki, zvana Damjanovi i njeni potomci,“ *Hrvatska zora* 57, Vis, 2011, str. 20–21. O obitelji Lučić Roki, V. BUČIĆ, „Viška obitelj Lučić Roki,“ str. 16–24.

⁴⁴ Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 267. Izgubljeni natpis L. Poncija (*L. Pontius*) pronađen je po prilici između rimskih termi i zapadnog bedema grada, na zemljištu obitelji Dojmi. Bio je smješten u rasadniku palmi te obitelji, međutim za vrijeme II. svj. rata, dok je Vis bio baza savezničke vojske, gubi mu se trag. Mladen NIKOLANCI, „Epigrafica greca nova et vetera in dalmatia reperta,“ *Diadora* 9, Zadar, 1980, str. 222–223.

Slika 7. Nestali spomenik kojeg *L. Pontius* posvećuje bogu Merkur, nacrtala Margarita Dojmi

Austrijski arheolog Robert Schneider navodi da je Šime Ljubić darovao šesnaest vaza apulskog tipa 1846. g. bečkom Antikenkabinetu, a za posude navodi da su nađene na Visu.⁴⁵ On također spominje da se u vrtu palače Dojmi nalazi kip togata bez glave. Taj kip on povezuje s portretom pronađenim u njegovoj blizini, a za taj portret smatra da je riječ o caru Vespazijanu iz zbirke Milošić, te izražava žaljenje jer nije uspio vidjeti kip.⁴⁶

Isa postaje predmet zanimanja i drugih autora. Tako se njezine povijesti i spomenika u svojim radovima dotiču i Š. Stanić,⁴⁷ K. Manert, M. P. Katančić, I. Katalinić, M. Kapor, S. Rathemberg, A. Boeckhaus i drugi.⁴⁸

Franz Petter, splitski gimnazijski profesor, objavljuje da je vidio grobove prilikom svog boravka na Visu 1826. g. Ujesen te godine vidio je da su mještani otkopali nedaleko od samostana konventualaca na Prirovu grobove sačinjene od ploča u kojima su našli lakrimarije, urne i lucerne.⁴⁹ Prema tom opisu možemo zaključiti da se radilo o rimskim urnama

koje su bile položene u grobnice. Grobovi koje spominje Petter po svemu su pronađeni u blizini Samostana sv. Jere, na predjelu Vlačko njiva na kojem se nalazila

⁴⁵ Robert SCHNEIDER, „Bericht über eine Reise in dalmatien,“ *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn* 9, Wien, 1885, str. 33, bilj. 5.

⁴⁶ R. SCHNEIDER, „Bericht über,“ str. 79.

⁴⁷ Simeone STANICH, „Studi storico-critici sopra l'isola e l'antica città di Lissa (Issa),“ *Programma dell' i. r. Ginnasio completo di prima classe in Zara alla fine dell' anno scolastico 1863-64*, Zara, 1864, str. 4-102.

Simeone STANICH, „Studi storico-critici sopra l'isola e l'antica città di Lissa,“ *Archivio Storico per la Dalmazia*, Vol. I, fascicolo 1, str. 25-32; fasc. 2, str. 37-40, fasc. 3, str. 41-44, fasc. 4, str. 37-40, fasc. 4, str. 41-44, Roma 1926., Vol. II, fasc. 7, str. 41-44, fasc. 8, str. 37-40, fasc. 9, str. 29-32, fasc. 11, str. 23-28, Roma 1927, Vol. III, fasc. 14, str. 39-46, Roma, 1927.

⁴⁸ Vidi bibliografiju radova spomenutih autora i općenito za 19. st., B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 433-447.

⁴⁹ Francesco PETTER, *Compendio geografici della Dalmazia con un' appendice sul Montenero*, Zara, 1834, str. 150.

istočna isejska nekropola i na kojem su istraživanja pokazala veliki broj rimskih grobova s urnama. To je ujedno i prvi podatak o grobovima na toj nekropoli.

Kako je prije spomenuto, godine 1856. pronađen je natpis Kvinta Numerija Rufa (*Quintus Numerius Rufus*) u podnožju Gradine.⁵⁰ Natpis je veoma važan jer saznajemo da je Kvinto Numerije bio patron Ise koji obnavlja trijem u Isi svojim novcem, a istovremeno je bio legatom u Rimu. Natpis je isklesan oko 55. g. pr. Kr. i predstavlja jedan od najstarijih latinskih tekstova u Hrvatskoj, a ujedno i izniman nalaz za proučavanja antičke povijesti naših krajeva.⁵¹

Na tom mjestu po svoj je prilici pronađen isejski lorikat koji se svoje-vremeno nalazio u zbirci Vicka Solitra.⁵² Kip je pronađen nekoliko godina nakon smrti Antuna Matijaševića Karamanea u podnožju Gradine, a bio je u posjedu Ivana Antonija D. Perastija koji ga je darovao Hvaraninu Radosiju (Radošu). Nju je Š. Ljubić kupio za ondašnji Hrvatski narodni muzej, a danas se čuva u zagrebačkom Arheološkom muzeju.⁵³

Prije spomenuti carski torzo (Sl. 8), koji se danas čuva u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti (Kunsthistorisches Museum), pronašao je u moru admiral Juraj Milošić, sudionik Viške bitke i jedan od rijetkih Hrvata na položaju zapovjednika broda. Za vrijeme bitke zapovijedao je ratnim brodom *Franz Felix*

Slika 8. Carski torzo i lice cara Vespazijana, danas u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti, (nacrtala Margarita Dojmi)

⁵⁰ Za natpis Ljubić navodi da je nađen na zemljištu A. Zanelle, Š. LJUBIĆ, „Studi archeologici,“ str. 267. No sam don Apolonije za natpis navodi da je nađen na zemljištu Dojmijevih. Riječ je o susjednim parcelama, pa je lako moglo doći do zabune, Arhiv Dyggve 135/4 B. Ovdje je vjerojatnije da Zanelle ispravno piše s obzirom na to da je vlasnik zemljišta.

⁵¹ Branimir GABRIČEVIĆ, „Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus,“ *Adriatica prehistorica et antiqua*, Zagreb, 1970, str. 553–562

⁵² V. Solitro je posjedovao i neke natpise s Visa, J. BRUNŠMID, „Natpisi i novac,“ str. 35.

⁵³ Josip BRUNŠMID, „Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu,“ *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol 8 br. 1, Zagreb 1905, str. 38–39; Branimir GABRIČEVIĆ, „Antički spomenici otoka Visa,“ *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17, Split, 1968, str. 57–58.

Schwarzenberg.⁵⁴ Nije poznato sasvim precizno mjesto u moru gdje je kip pronađen, no spominje se da su se uz njega nalazile dvije veće posude (vjerojatno doliji – *dolium*). Kao moguće preciznije određenje mjesta pronalaska može nam pomoći toponim *Pol žare*, koji se nalazi s istočne strane poluotočica Prirovo, a na kojem su se nalazili doliji.⁵⁵ Lako je moguće da je kip pronađen upravo na tom mjestu.

Milošić je s morskog dna izvadio obje posude i lice glave kipa, jednu posudu i lice kipa je zadržao u svom vlasništvu, dok je drugu posudu poslao u Beč. Kip za koji je pretpostavio da je riječ o caru Hadrijanu, ostao je na morskome dnu, a prema pismu D. Kennera, kustosa bečkog Muzeja povijesti i umjetnosti, vidi se da ga Milošić nije uspio podići s morskog dna jer ga je preduhitrio tadašnji gradonačelnik Visa Pietro Dojmi.⁵⁶ U svakom slučaju, austrijska administracija traži od gradonačelnika Dojmija da im pošalje fotografiju kipa kako bi ga usporedili s izvađenim licem glave kipa i kako bi procijenili je li riječ o dijelovima istog kipa.⁵⁷

U ožujku 1892. g., prilikom redovitih vojnih pomorskih vježbi, u višku luku uplovio je ratni brod *Erzherzog Ferdinand Max*, isti onaj koji je 20. srpnja 1866. potopio zapovjedni brod talijanske flote *Re d'Italia*. Na brodu su se nalazili junak

⁵⁴ Mihovil ABRAMIĆ, „Raznesene antičke umjetnine,“ *Mogućnosti* 4, Split, 1954, str. 245; M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja grčke kolonije Isa na otoku Visu,“ *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb, 1949, str. 11; Mirko KARLOVAC, „Od viške vale do bečkog muzeja,“ *Hrvatska zora* 9, Vis 1994, str. 4. B. Kirigin pogrešno navodi da je kip pronađen na dnu brijega Gradine i da je prenesen u Beč 1891. g. B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ 1999, str. 411.

⁵⁵ Položaj *Pol žare* nalazi se uz obalu s istočne strane poluotočica Prirovo, a ime je dobio vjerojatno po ostatcima dolija. Na tom mjestu i danas se vide ostatci antičke obale u moru. Sredinom 20. st. Abramčić spominje kako se vide ostatci gornjih rubova šest dolija na sjevernom dijelu Prirova, M. ABRAMIĆ, „Arheološka istraživanja,“ str. 11. Rekognoscirajući uz sjeveroistočnu stranu Prirova na nekoliko mjesta pronašao sam dijelove dolija od kojih je jedan ima prošupljene stjenke. Ostatci dolija pronađeni su i još uvijek se njihovi ostatci nalaze *in situ* uz zapadnu obalu uvale Stonca, Irena RADIĆ ROSSI, „Prošupljeni doliji – osebniji nalazi iz hrvatskog podmorja,“ *Histria Antiqua* 14, Pula, 2006, str. 83–87. Novijim rekognosciranjima pronašao sam još jedan dolij koji se nalazi u moru uz istočnu stranu te uvale, pri njezinu dnu, što pokazuje da su se duž obje strane uvale nalazili doliji.

Zanimljiv je i podatak Maude M. Holbach koja je obišla cijelu dalmatinsku obalu od bokeljskih gradića do Raba, pritom i Vis. Ona spominje kako bečki Muzej povijesti umjetnosti nastoji dobiti za sebe tri veće brončane posude koje se nalaze u moru u blizini rimske arene (odnosi se na ostatke rimskog teatra), što možemo povezati s već spomenutim mjestom na Prirovo, Maude M. HOLBACH, *Dalmatia. The land where East meets West*, London – New York, 1910., str. 217–218.

⁵⁶ *Neue Freie Presse*, Wien 12. 3. 1892, str. 5; M. KARLOVAC, „Od viške vale,“ str. 4. Kip zbog svoje veličine Milošić nije uspio izvaditi iz mora, no to je pošlo za rukom tadašnjem gradonačelniku Visa Pietru Dojmiju koji ga je prenio u vrt. Da se kip nalazio u vrtu, spomenuo je i prije navedeni R. Schneider, vidjeti bilješku 46. Vijest o kipovima zabilježio je i Lorenzo Dojmi (Petrov sin), on pak piše kako su se četiri kipa nalazila u ulaznom atriju njihove palače, svaki u svom kutu, L. DOJMI DE LUPIS, *Cara Lissa*, Grosseto, 2006, str. 19. Postoje crteži tih kipova koji su nacrtani dok su se nalazili u atriju palače, potpisani su *MDojmi*, (Margarita Dojmi).

⁵⁷ M. KARLOVAC, „Od viške vale,“ str. 4.

više bitke admiral Maximilian Daublebsky von Sterneck i slikar Ludwig Hans Fischer čiji je zadatak bio procijeniti odgovara li već prije u Beč dopremljena glava kipa iz zbirke Milošić torzu koji se nalazio u atriju palače Dojmi. Nakon njegove potvrde da portret s torzom sačinjava jedinstvenu skulptorsku cjelinu, kip je preuzet, iz Visa je dopremljen u Pulu, a zatim je prebačen u Beč u Muzej povijesti umjetnosti.⁵⁸

U cijelu situaciju uključio se don Frane Bulić, kao ravnatelj splitskog Arheološkog muzeja, koji je tražio da se kip ne odnosi u Beč. Tražio je od zapovjedništva na Visu da se kip, ako se već prebacuje s otoka, preda Arheološkom muzeju u Splitu. Prosvjedovao je i cesarsko-kraljevskoj komisiji tražeći da se spriječi njegov izvoz u Austriju. U birokratsko-diplomatskim odgovorima komande na Visu, a zatim i cesarsko-kraljevske komisije, rečeno mu je da je za to već kasno jer je kip odnesen, a da i nije predviđen za izvoz – aludirajući pritom da se radi o istoj državi. Time je završena priča o kipu s Visa, a on se i dalje nalazi u Muzeju povijesti umjetnosti u Beču.

Bečki Muzej povijesti umjetnosti čuva i druge predmete podrijetlom s Visa. Već je prije spomenuto da je Ljubić posredovao da se neki predmeti pošalju u Beč, a također je otkupljen i dio zbirke Barbieri. Ovdje donosimo dio viškog arheološkog materijala koji se čuva u bečkom muzeju, a koji je dospio u njega u nekim od spomenutih aktivnosti. Riječ je o devet posuda *Gnathia* stila: pet enochoja (*oenochoe*), dvije pelike (*pelike*) i dva skifa (*skyphos*) (Sl. 9–10). Sve posude su cijele i u dobrom stanju, sasvim je sigurno da su bile dijelom grobnog inventara, ne nužno istog groba, i po našoj procijeni pronađene su na jugozapadnoj isejskoj nekropoli. Veći dio posuda južnoitalske je provenijencije; neke od njih proizvod su tarantskih i kanoških radionica, dok su treće lokalne isejske izrade.⁵⁹ Za sve spomenute posude među isejskim predmetima nalazimo brojne analogije.⁶⁰

⁵⁸ *Neue*, 12. 3. 1892, str. 5; M. KARLOVAC, „Od višeke vale,“ str. 4. Danas je jasno da glava cara Vespazijana, koja je tada odnesena u Beč, nije sastavni dio ove skulptorske cjeline, već je pripadala nekom drugom kipu, Nenad CAMBI, „Skupine carskih kipova u rimskoj provinciji Dalmaciji,“ *Histria Antiqua* 4, Pula, 1998, str. 53; Nenad CAMBI, *Imago animi. Antički portret u Hrvatskoj*, Split, 2000, str. 98.

⁵⁹ Ovdje donosimo fotografije samo *Gnathia* posuda, međutim među predmetima koji su u tom razdoblju iz Visa dospjeli u bečki Muzej povijesti umjetnosti, nalaze se i drugi predmeti koji su ranije već spomenuti. Oni se nalaze pod inv. br.: I 645 (dio portreta Vespazijana), I 669 (torzo), keramički predmeti: IV 1255, IV 1256, IV 1256, IV 1257, IV 1259, IV 1260, IV 1270, IV 1377 (zaveden kao *pitbos*), IV 1258 (zaveden kao *pitbos*), IV 2052, IV 2053, IV 2054, IV 2055, IV 2056, 2057, metalni predmeti: VI 954, VI 955.

⁶⁰ Detaljniju analizu spomenutih *Gnathia* i drugih posuda iz bečkog Muzeja povijesti i umjetnosti, koje su podrijetlom iz Ise, donijet ću uskoro.

Slike 9. - 10. *Gnathia* posude iz Visa, danas u bečkom Muzeju povijesti umjetnosti

U Visu je postojala i manja općinska zbirka koja je prenesena u Trst, kada je obitelj Topić preselila u taj grad, no o njezinoj sudbini ne znamo ništa.⁶¹

Tijekom 19. st. Bulić objavljuje više natpisa s Visa, uglavnom su to nadgrobnici natpisi pronađeni na viškim predjelima Martvilo, Mijurovac i Molo bonda.⁶² Zbog brojnosti arheoloških nalaza i važnosti Ise, Bulić je pokušao potaknuti gradnju muzeja na Martvilu, mjestu jugozapadne isejske nekropole. To je bilo logično razmišljanje iskusnog Bulića kojim bi se najbolje čuvala i sabirala vrijedna arheološka građa, pa je splitski arhitekt Ante Bezić izradio projekt, no ta se ideja, nažalost, nikad nije realizirala.⁶³

Da se arheološka djelatnost nije svodila samo na prostor grada Visa i antičke Ise, svjedoče manja arheološka istraživanja koja je proveo komički učitelj Jakov Marinković u studenom 1886. godine na malom pučinskom otoku Sveti Andrija. Komižani taj otočić nazivaju *Štondrija*, a u literaturi se njegovo ime spominje i kao *Sučadrijevac*, koje nisam uspio potvrditi na terenu.⁶⁴ Oba su imena sanktoremi i ukazuju na mogući starokršćanski sloj na otoku, što je važno jer za sada na Visu i u njegovu arhipelagu arheološki nije potvrđena ni jedna starokršćanska crkva. Pronađena su tek dva manja kapitela na komičkim predjelima Brig i Lokvica.⁶⁵

Istraživanja su provedena 14. studenog u omanjoj špilji Tovorski bod, smješteno na južnoj strani otoka, u blizini morske obale i na visini od oko pedesetak metara. Marinković spominje da se u špilji nalazio sloj pepela i ugljena debljine veće od 1 metra, a u istim istraživanjima pronašao je ulomke brončanodobne keramike.⁶⁶

⁶¹ O obitelji Topić i njezinu usponu u Visu, Goran MLADINEO, „Zasluzna (i zaboravljena) viška obitelj Topić“, *Hrvatska zora* 72, Vis, 2016, str. 2–10.

⁶² Frane BULIĆ, „Iscrizioni inedite“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* XV, Spalato, 1892, str. 132–133, 203. Natpisi u Moloj bondi pronađeni su 1874. god., J. BRUNŠMID, „Natpisi“, str. 41–42. Na širem prostoru Martvila nalaženi su od 1890. do 1892., J. BRUNŠMID, „Natpisi“, str. 33–42.

⁶³ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa“, str. 417. Vidi spise, br. 33, za g. 1905., i 53, za g. 1918., u arhivu splitskog Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture. Podatak nisam uspio provjeriti.

⁶⁴ Branko KIRIGIN, Ante MILOŠEVIĆ, „Svetac“, *Arheo*, 2, Ljubljana 1981, str. 1. Drugi sanktoremi koji se bilježe na Visu su *Stomorsko bardo* i *Pod stomorsko bardo*, Cvito FISKOVIĆ, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17, Split, 1968, str. 91. Također mogući toponim *Sučuraj* na mjestu današnje crkvice sv. Jurja u Visu, C. FISKOVIĆ, „Spomenici“, str. 174.

⁶⁵ Branko KIRIGIN, „Late Roman Period on the Island of Vis and its Archipelago: The Archaeological Evidence“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, supl. vol. 87–89, *Radovi XIII. Međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju*, Split, 1998, str. 434, 440.

⁶⁶ Jakov MARINKOVIĆ, „K hrvatskoj arheologiji – predhistorične iskopine na ostrvu Svecu kod Komiže“, *Narodni list* br. 17, 1 (24. veljače), 18, 2 (2. ožujka), br. 19, 1 (5. ožujka), br. 20, 1–2 (9. ožujka), br. 21, 1 (12. ožujka), Zadar, 1892.; Jakov MARINKOVIĆ, „Na otoku Svecu kod Komiže“, *Narodni list* br. 34 (27. travnja), br. 37 (8. svibnja), Zadar 1895. Brunšmid spominje da se ulomci keramičkog posuda nalaze u zbirci Grgura Bučića u Hvaru, „iz nepretražene špilje sv. Andrije na Visu“, Josip BRUNŠMID, „Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* Vol. I, br. 1, Zagreb, 1895, str. 152. Nije jasno misli li Brunšmid na neku višku špilju ili pak špilju Tovorski bod na Svetom Andriji, što je, po mojem sudu, vjerojatnije.

Slika 11. Don Apolonije Zanella

Tragom Marinkovićevih objava špilju Tovorski bod posjetio je i istraživač znamenite Grapčeve špilje na Hvaru Grga Novak 1936. godine. Nakon fantastičnih nalaza u toj hvarskoj špilji, Novak se nadao sličnoj situaciji i sa svetačkom špiljom, koja, nažalost, nije ispunila njegova očekivanja. Za nalaze iz te špilje samo je konstatirao da je riječ o neolitičkom materijalu, no iz njegova pisanja saznajemo da je u špilji pronađen, osim keramičkog, i litički materijal. Novak spominje da se na otoku pronašao i ulomak grčke vaze.⁶⁷ Organiziranih arheoloških istraživanja te špilje nikad nije bilo, zabilježena su tek njezina povremena prekopavanja, a u međuvremenu je došlo i do urušavanja dijela njezina svoda.⁶⁸

Posebno je zanimljivo razdoblje arheološkog djelovanja viškog kanonika don Apolonija Zanelle.⁶⁹ Don Pole, kako je u puku nazivan, bavio se kao amater arheologijom i na tom je polju dostigao veliku razinu znanja, a usko je surađivao sa splitskim arheološkim muzejom i posebno don Franom Bulićem (Sl. 11). Uz znanje i stručnu Bulićevu potporu, Zanella je

⁶⁷ Grga NOVAK, „Prehistorički nalazi u Grapčevoj špilji na Hvaru,“ *Novosti (Božićni prilog)*, Zagreb 1936.; Grga NOVAK, „Geografski pregled otoka Visa, Biševa i Sveca,“ *Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske*, knj. 4, Zagreb, 1952, str. 27; G. NOVAK, *Vis 1*, str. 11; Grga NOVAK, *Prehistorijski Hvar-Grapčeva špilja*, Zagreb 1955, str. 13; Grga NOVAK, „Eine Neolitische hochkultur bemalter keramik an der Kroatischen kuste im 3. Jahrtausend v. Chr,“ *Croatia* br. 6, Zagreb, 1943, str. 71–76; Ivan BULIĆ, „Predhistorijski predmeti nabavljeni g. 1892 za c. k. Muzej u Splitu,“ *Bullettino di archeologia e storia dalmata XVI*, ovitak, str. 5.

⁶⁸ Milovan BUCHBERGER, *Jabuka, Sveti Andrija i Brusnik. Zapisi, ljudi i sjećanja*, Zagreb, 2008, str. 112–113.

⁶⁹ Don Apolonije Zanella rođen je u Visu 17. lipnja 1829. gdje je i umro 13. ožujka 1907. g. Teologiju je studirao u Zadru, a za svećenika se zaređio u Visu 8. rujna 1852. Cijeli svoj životni vijek proveo je na Visu. Bio je dobar poznavatelj numizmatike, a i na polju arheologije stekao je zavidno znanje. Za svoj rad na polju istraživanja više povijesti i arheologije bio je imenovan i za Suradnika centralne komisije za arheologiju i povijest Dalmacije, Frane BULIĆ, „Don Apollonio Zanella,“ *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXX*, Spalato 1907, str. 179. O Zanelli, Davor S. ZANELLA, „Don Apolonije Zanela – viški kanonik i arheolog,“ *Marulić* 4, Zagreb, 1996, str. 762–768. Ovaj tekst ima dosta pogrešaka u povijesnim interpretacijama isejske povijesti.

vršio istraživanja na nekoliko isejskih lokaliteta; teatru, termama, južnom dijelu Ise. Također, često je Bulića obavještavao o različitim arheološkim nalazima na Visu. Njegova pisma su dragocjeni izvor za uvid u arheološka događanja na Visu u drugoj polovini 19. st.

U pismima koje Zanella šalje Buliću 29. travnja – 10. kolovoza 1886. g. navodi kako je na sjevernim padinama brijega Gradina viški težak Karlo Ivulić-Burelo u travnju te godine, obrađujući zemlju na svom terenu, pronašao nekoliko grobnica s dobro očuvanim ostacima ljudskih kostiju i različitim predmetima.⁷⁰ U pismu od 29. travnja navodi da su pronađene različite vaze, amfore, skifi (*skyphos*), lucerna te da su unutarnje stjenke grobova izrađene od keramičkih ploča visine 73 cm, širine 48 cm i debljine 3 cm. Grobovi su bili pokriveni kamenom pločom izrađenom od lokalnog kamena. Na temelju tog opisa vidimo da se radi o grobovima izrađenim od tegula, kakvi na isejskim nekropolama nisu baš česti.⁷¹

Podatak da su grobovi pronađeni na sjevernim padinama Gradine lijepo nam govori da se nalazio na predjelu Martvilo, prostoru jugozapadne isejske nekropole. Zanella dalje navodi da je nedaleko od tih grobova pronađen novac, jedna keramička ploča s ukrasom te da se svi predmeti čuvaju kod spomenutog težaka.⁷²

U drugom pismu od 24. svibnja navodi da je na Vis u sklopu svog studijskog putovanja došao brodom *Pelagosa* Franz Steindachner s kolegama iz Trsta.⁷³ Navodi i da je Steindachner kupio pronađene predmete te da je obišao mjesto nalaza grobova i da su tom prilikom pronađena još tri groba, koja su istražena o Steindachnerovu trošku odnosno trošku Muzeja povijesti umjetnosti iz Beča, uz nadzor Serafina Topića. Zanella u pismu ističe žaljenje što pronađeni predmeti neće krasiti vitrine splitskog, već bečkog muzeja.⁷⁴

Neposredno nakon proslave dvadesete obljetnice Viške bitke, Zanella u novom pismu izvješćuje Bulića da je na tom mjestu pronađen i jedan manji nadgrobni

⁷⁰ U arhivu splitskog Arheološkog muzeja čuvaju se četiri pisma, od kojih je tri Zanella uputio Buliću povodom pronalaska grobova na sjevernim padina brijega Gradine na kojoj je utemeljena Isa, Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

Četvrto pismo tematski je vezano za pronađene grobove i materijal u njima, koje je Bulić uputio bečkom Muzeju povijesti umjetnosti. Kraći tekst o ovim nalazima objavio je Bulić prenoseći zapravo tekst iz Zanellina pisma, Frane BULIĆ, „Scavi a Lissa,“ *Bullettino di archaeologia e storia Dalmata* IX, Spalato, 1886, str. 85–86.

⁷¹ Grobovi izrađeni od tegula pronađeni su na obje isejske nekropole, no riječ je o zaista rijetkim nalazima, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 39–40.

⁷² Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

⁷³ Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20, Franz STEINDACHNER (Beč, 11. studenog 1834. – Beč, 10. prosinca 1919.), bio je austrijski zoolog, ihtiolog i herpetolog, ravnatelj zoološkog odsjeka Prirodoslovnog muzeja (Naturhistorisches Museum), a od 1898. g. promoviran je u direktora cjelokupnog muzeja. U pismu se navodi kako će spomenutim brodom *Pelagosa* Steindachner doći u Split 1. svibnja te da će Bulić imati priliku osobno razgovarati s njime o pronađenim grobovima.

⁷⁴ Pismo od 24. svibnja 1886., Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

natpis *nella forma di capitello*, s natpisom u jednom retku. Pisan je grčkim alfabetom koji Zanella nije uspio pročitati jer je već, kako piše, pao mrak, a slova su mala i oštećena.⁷⁵ Dalje spominje da je jedan drugi težak, također u Gradini, pronašao jedan stari bunar čiji se svod urušio.

Zanella uz podatke o grobovima donosi i skicu predmeta prema kojoj vidimo da su tom prilikom pronađene: dvije pelike, lucerna s ljudskim likom na disku, unguentarij, skif, enohoja, zdjelica, jednoručni vrčić, lonac (moguće da je riječ o keramičkoj urni), jedan četvrtasti keramički predmet te četiri novca (Sl. 12). Osim opće konstatacije da je pronađena keramika tipa *Gnathia* (pelike, enohoje, skif), moguća crno premazana keramika (zdjelica, vrčić), fina keramika (unguentarij), kuhinjska keramika (lonac? možda u funkciji urne?), lucerna na čijem se disku nalazi antropomorfni motiv, teško je nešto više reći o njoj.⁷⁶

Pravokutni keramički predmet nejasne je namjene (moguće da je riječ o teguli), rubno je i simetrično ukrašen rombom koji se nalazi između vitičastog ukrasa, dok je središnji prostor prazan. Dužine je 46 cm, visine 14 cm i debljine 3,5 cm.

Novac je pronađen u blizini grobova i bio je dobro očuvan. Zanella primjerke precrtava na papir i zatim skicira vidljivi prikaz i tekst na licu i naličju novca, pa možemo vidjeti koji je njihov promjer i dijelom prikaz na njima. Prvi pripada Marku Aureliju, promjera je 25 mm, kovan u Rimu sredinom I. st. (moguće RIC 1355A), drugi je promjera 20 mm, kovan u Rimu za vrijeme Vespazijana (moguće RIC II, 270 iz 71. g.), zatim srebrni novac Marka Antonija i jako nečitki novac Augusta.⁷⁷

Godine 1893. Zanella provodi istraživanja rimskog teatra na poluotočiću Prirovo o čemu piše članak u časopisu splitskog Arheološkog muzeja.⁷⁸ Navodi da ga je na ta istraživanja potaknuo Bulić, moralno i materijalno, te da su provedena uz njegov nadzor prilikom njegovih višekratnih navraćanja u Vis. Zanellina istraživanja isejskog teatra predstavljaju prva takva istraživanja na tom objektu, a izvedena su na dijelu gdje se nalazila orkestra (*orchestra*) i dio pozornice (*scaenae frons*).⁷⁹

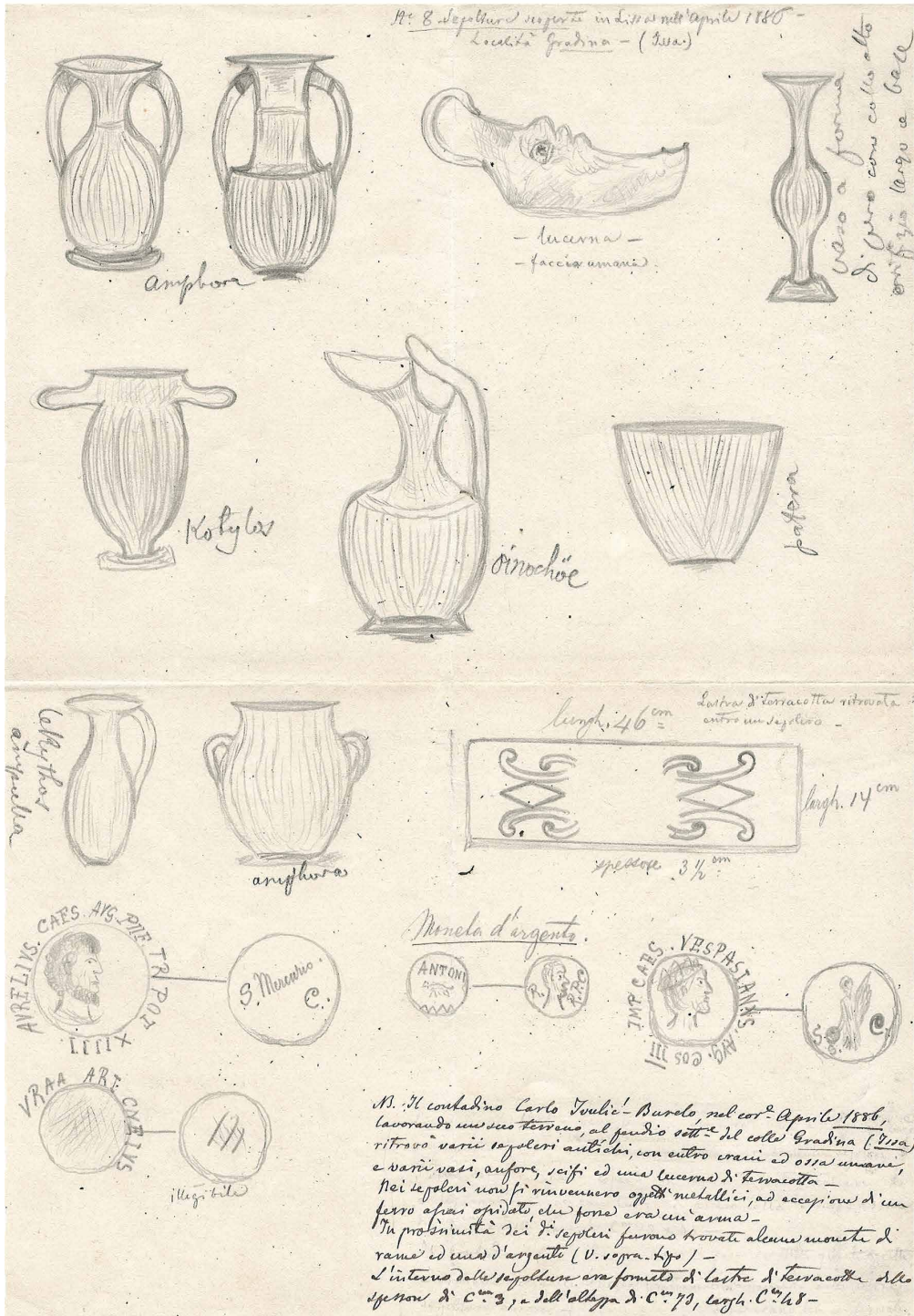
⁷⁵ Pismo od 10. kolovoza 1886., Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, 1886, br. 20.

⁷⁶ Zdjelica i vrčić možda nisu bili crno premazani, te bi spadali u finu keramiku.

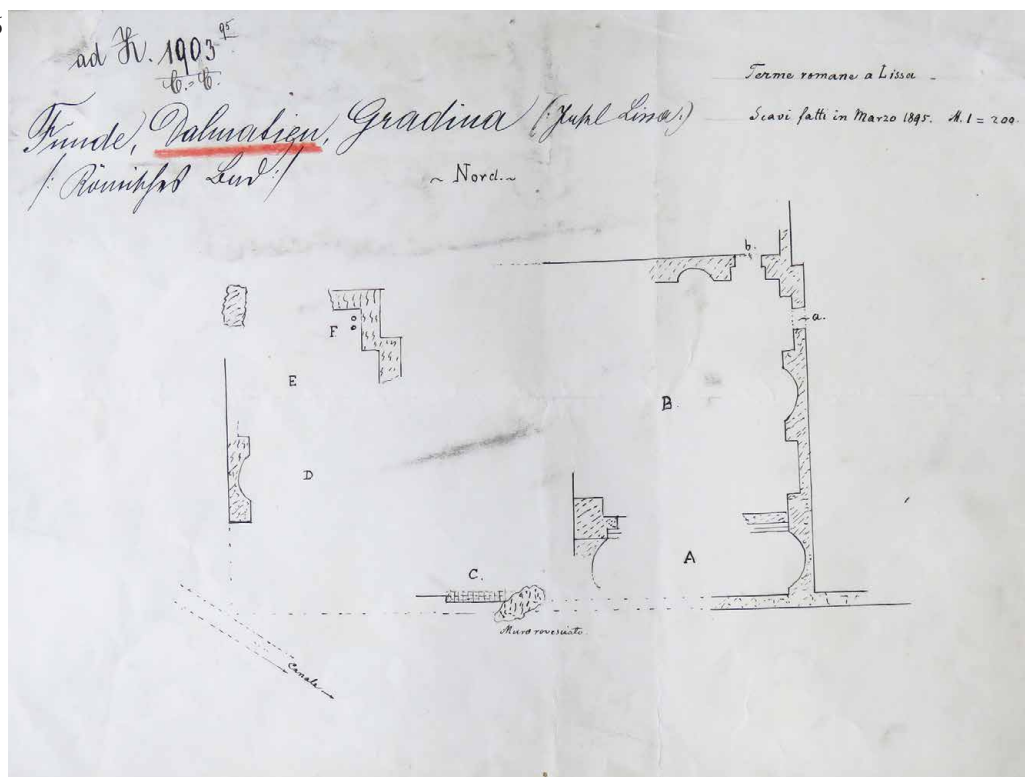
⁷⁷ Na temelju tih pisama Bulić je napisao jedan kraći tekst u kojem spominje te nalaze u glasilu splitskog Arheološkog muzeja, Frane BULIĆ, „Scavi a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* IX, Spalato 1886, str. 85–86.

⁷⁸ Apollonio ZANELLA, „Teatro romano a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XVI, Spalato 1893, str. 72–77 i 83–91. Isti rad u hrvatskom prijevodu, Apollonio ZANELLA, „Rimski teatar u Visu,“ u *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981, str. 53–65. O isejskom teatru i mišljenju da je na njegovu mjestu mogao postojati teatar iz grčkog razdoblja, Branimir GABRIČEVIĆ, „Neka razmišljanja o teatru u Issi,“ u *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad 1981, str. 67–71.

⁷⁹ Nakon Zanellinih istraživanja prošlo je više od sto godina do sljedećih istraživanja teatra, a proveo ih je Miroslav Katić 1997. g. na prostoru orkestre i dijela gledališta (*cavea*) te sondiranjem na nekoliko mjesta iza same arhitekture kazališta. Manja zaštitna istraživanja proveo je i autor članka godine 2015. g. ispred crkve sv. Jere, odnosno na prostoru iza pozornice kazališta.

Slika 12. Predmeti pronadeni 1886. g. u grobovima na predjelu Martvila, skica Don A. Zanella

Slika 13. Tlocrt termi iz istraživanja u ožujku 1895. g., Centralni arhiv u Beču

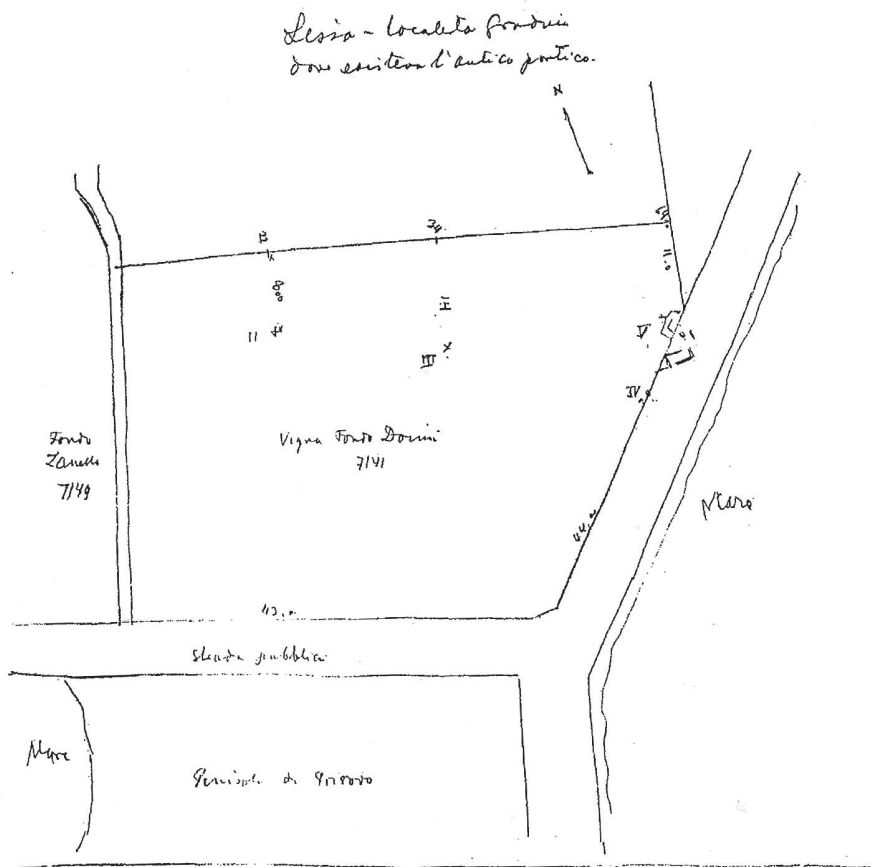
Dvije godine kasnije istražuje i na prostoru rimskih termi, o čemu objavljuje kraće izvješće u splitskom *Bullettinu*.⁸⁰ U bečkom arhivu nalazi se crtež tlocrta termi iz kojeg se vidi izgled tadašnjeg stanja arhitektonskih ostataka (Sl. 13), uz bilješku kako su izvedeni u ožujku 1895. g.⁸¹

Godine 1897. izvješćuje nas o nalazima nekoliko grobova unutar kojih su pronađena dva grčka novca, jedan srebrni i drugi brončani, oba dobro očuvana, i prsten s gemom. Dalje nas izvješćuje da je na zemljištu Dojmi, na lokalitetu rimskih termi, pronađen mozaik s crno-bijelim ukrasom, za koji kaže da će se moći cijeli iskopati, no da je na jednom mjestu uništen sadnjom stabla. Drugi mozaik pronađen je u središtu Visa, na dubini od 0,50 m, čiji se jedan dio nalazio ispod javne ulice koja ide prema župnoj crkvi.

U prosincu iste godine na zemljištu časnih sestara s Hvara, na Martvilu, pronađen je olovni grob pokriven tegulama. Unutar njega nalazile su se kosti za

⁸⁰ Apollonio ZANELLA, „Terme romane a Lissa,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata XVIII*, Spalato, 1895, str. 202–205.

⁸¹ Gotovo isti crtež se nalazi u arhivu Dyggve, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 454. Crtež se nalazi u Beču (Bundesdenkmalamt Wien, Planarchiv, Balkan), a pronašla ga je Katja Marasović, kojoj zahvaljujem što mi ga je ustupila na objavu.

- I Luogo dove nel 1856 fu trovata lapida latina che vuol'aver essere stata ritrovata dal Legato Patrono G. Numerius Rufus, il portico
- II Statua di Vespasiano ritrovata nel 1858, trasportata a Vienna nel 1891 Repubblicana
(Per copie di Pitt. foto. degli
statue)
- III Statua ritrovata nel 1857, trasportata clandestinamente a Napoli da un milite, ora non si sa dove esiste
- M IV Luogo dove fu trovata nel 1891 un frammento di colonna e basi di pietra calcarea
(Alf. Pitt. in Bignard: e. vic. zion. greca).
- V Ruderi antichi scoperti nel 1891, dove fondini Domini, mentre costruivano un muro a seces nel dipinto loro terreno.

A. Z.

Slika 15. Plan k. č. 7141 s označenim mjestima nalaza antičkih kipova i natpisa

termalni kompleks i s južne strane vjerojatnog foruma.⁸⁵ U tim istraživanjima pronađen je grčki natpis, novac, arhitektonska plastika i mozaik u boji, no поблиže o tim predmetima nije moguće ništa reći (Sl. 14). Građevine o kojima je riječ,

⁸⁵ Detaljniju analizu spomenutih građevina kao i drugih koje se nalaze *extra muros* Ise, te svoje viđenje urbanističkog planiranja i širenja Ise od ranog principata, donijet ću u zasebnoj studiji.

s obzirom na svoj priobalni položaj te blizinu termi i pretpostavljenog položaja foruma, mogle su biti sagrađene u vrijeme principata.

A. Zanella je izradio i skicu parcele obitelji Dojmi (k. č. 7141), na dnu Gradine, gdje ucrtava položaj pojedinih spomenika uz godinu nalaza (Sl. 15) pod br. II, navodi mjesto gdje je nađen kip koji povezuje s carem Vespazijanom, no taj carski kip pronašao je u moru, kako smo prije vidjeli, admiral Milošić.

Zanella je posjedovao zbirku arheoloških predmeta o kojoj, nažalost, znamo veoma malo. Nakon njegove smrti ona je dijelom pripala obitelji, jednim dijelom ju je otkupio splitski Arheološki muzej,⁸⁶ a dio njegove rukopisne ostavštine čuva se u Centru za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara.⁸⁷ Pojedine natpise donirao je i splitskom Arheološkom muzeju.⁸⁸ Splitski arheološki muzej dio je njegove zbirke otkupio 1967. g.,⁸⁹ i to: staklenu raznobojnu perlu, brončani kolut, brončanu kuku s lančićem, dio brončanog lančića, brončani predmet i gemu od karniola (Sl. 16), a godine 1981. otkupljena su još četiri novca i tri geme.⁹⁰ Dio gema koje je posjedovala, obitelj je povezala u zlatnu narukvicu (Sl. 17).

Slika 16. Predmeti iz zbirke Apolonija Zanelle, danas u splitskom Arheološkom muzeju

Slika 17. Narukvica s antičkim gemama koje su nekoć bile dio zbirke A. Zanelle

⁸⁶ Danas nije moguće potpuno odrediti cjelokupnu arheološku građu koja je pripadala toj zbirci. Od antičkih gema koje je posjedovala, Zanellina rodbina napravila je zlatnu narukvicu kojom je ih je povezala u jednu cjelinu. Ta narukvica čuva se kod gđe R. Galić. Rodbina posjeduje i neke slike, Davor S. ZANELLA, „Don Apolonije Zanela – viški kanonik i arheolog,“ *Marulić* 4, Zagreb, 1996, str. 762–768.

⁸⁷ B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 416, bilj. 27.

⁸⁸ F. BULIĆ, „Iscrizioni inedite,“ str. 132–133, 203.

⁸⁹ Knjiga ulaska za 1967. g. splitskog Arheološkog muzeja. Ovdje je nejasno jesu li spomenuti predmeti bili dio zbirke don Apolonija ili pak njegova nećaka istog imena, Apolonija Zanelle mlađeg.

⁹⁰ Arheološki muzej u Splitu, spis br. 268. B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 416. I ovdje je dvojba o podrijetlu zbirke, je li ona pripadala don Apoloniju ili pak Zanelli mlađem.

Dio numizmatičkog dijela te zbirke objavio je Efreem Pegan. On objavljuje devet kovanica za koje drži da su bile dijelom ostave novca, a svoje mišljenje gradi na tome da su te kovanice bile izdvojene od drugih.⁹¹ Iako, po mom sudu, njegova argumentacija za interpretaciju da se radi o ostavi novca, nije sasvim uvjerljiva, ostaje spoznaja da je Zanellina zbirka posjedovala i određenu količinu antičkog novca. U splitskom Arheološkom muzeju čuva se zlatnik bizantskog cara Leoncija, koji je vjerojatno pripadao Zanellinoj zbirci.⁹²

Zbirku antičkog novca posjedovao je i nećak don Apolonija, Apolonije Zanella mlađi. Godine 1948. darovao je 252 komada antičkog novca splitskom Arheološkom muzeju.⁹³

Don Apolonije je bio domaćin i znamenitom britanskom istraživaču Richardu Francisu Burtonu koji je u rujnu 1876. g. posjetio Vis. Na Visu je boravio kao britanski konzul u Trstu, a vrijedno je spomenuti da je u tom razdoblju na Visu postajao britanski vicekonzulat.⁹⁴ U članku koji objavljuje 1879. g., on spominje mnoge isejske spomenike; vrlo lijepo opisuje ostatke jugozapadne nekropole, rimske terme, spominje pojedine grčke i rimske natpise i zbirke grčkih vaza, novca te drugih arheoloških predmeta.⁹⁵ Burton u Zanellinoj pratnji obilazi i druge arheološke lokalitete po Visu, tako opisuje posjet gradini Grodac povrh uvale Oključna i spominje da mu Zanella predlaže da posjeti i prehistorijsku gomilu na prostoru Taleža i drugu u blizini uvale Ruda, na jugoistočnoj obali otoka.⁹⁶

Burton je posjetio i palagruško otočje u društvu Carla de Marchesettija, Ante i Serafina Topića te austrougarske državne komisije koja je imala zadatak provjeriti kvalitetu radova na svjetioniku Palagruža koji je gradio viški poduzetnik Ante Topić, radovima je upravljao Božo Poduje, a izgradnju je vodio Vicko Marinković,

⁹¹ EFREM PEGAN, „Del najdbe rimskih sestercev z otoka Visa,“ *Numizmatični vestnik* 3, Ljubljana 1960, str. 75.

⁹² Inventarni broj novca je AMS 2809. U knjizi inventara navodi se da je otkupljen s dijelom zbirke A. Zanelle, Frane BUŠKARIOL, „Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća,“ *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 92, Split 2000, str. 234. Dio numizmatičke zbirke don Apolonija nalazio se i u zadarskom muzeju sv. Donata, D. S. ZANELLA, „Don Apolonije,“ str. 767.

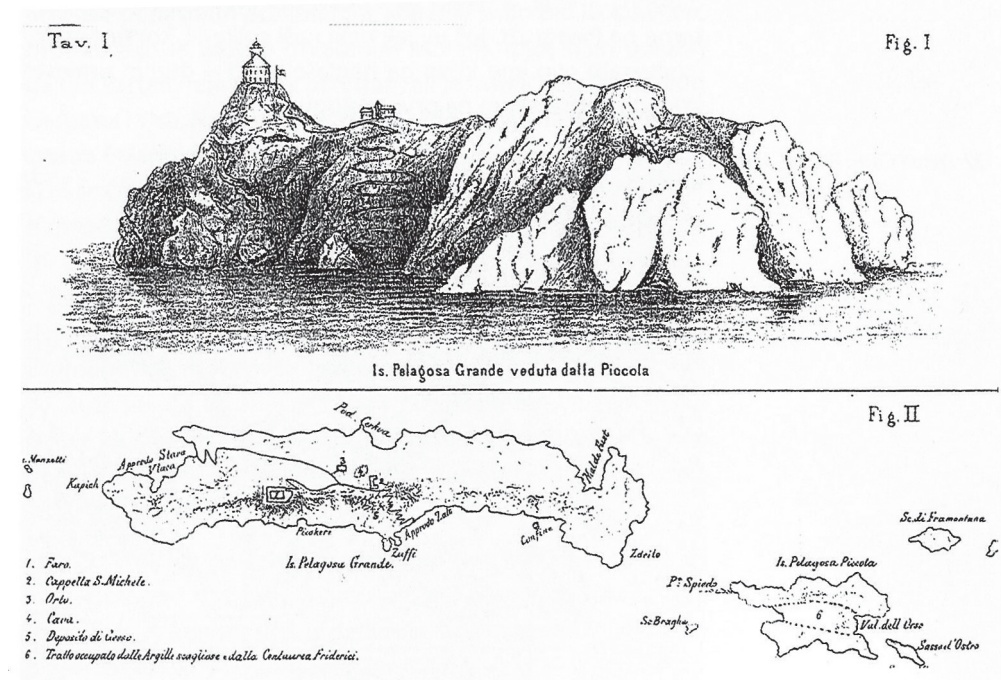
⁹³ O toj donaciji u splitskom muzeju postoji prepiska, Arhiv AMS za 1950. g. br. 849. Apolonije Zanella mlađi tražio je zauzvrat par naočala s etuima i povečalo, no kako naočale nije dobio, dvije godine kasnije zatražio je adekvatnu odštetu u novcu. B. Kirigin pogrešno navodi da je taj novac splitskom muzeju darovala gospođa A. Zanella, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 421. Prema obiteljskom sjećanju koje navodi Davor S. Zanella, Apolonije mlađi imao je i jednu dosta veliku zbirku novca i dragog kamenja koju je prije odlaska u zbjeu u El Shatt skrio u jamu pod drveni pod konobe, no saveznički vojnici su je pronašli, tako je i ta zbirka viških antikviteta propala, D. S. ZANELLA, „Don Apolonije,“ str. 767.

⁹⁴ Vicekonzul britanskog vicekonzulata na Visu bio je Ante Topić, viški poduzetnik.

⁹⁵ Richard F. BURTON, „A Visit to Lissa and Pelagosa,“ *Journal of the Royal Geographical Society* 49, London, 1879, str. 151–190; B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 413–415.

⁹⁶ R. F. BURTON, „A Visit to Lissa,“ str. 170.

oba iz Komiže.⁹⁷ U svom četverodnevnom posjetu otočju, Burton je s Carlom de Marchesettijem sakupio čitav niz korisnih podataka koje nam donosi u spomenutom djelu.⁹⁸ Spominju prehistorijske kremene ulomke strelica i drugih alatki, nalaze grobova, rimske natpise i kameni ulomak s prikazom križa, keramičku lucernu i dr (Sl. 18–19).⁹⁹

Slika 18. Pogled na Velu Palagružu s južne strane, Fig. I. Tlocrt Vele Palagruže, Fig II., crtež C. de Marchesetti

⁹⁷ Svjetionik se gradió 1874. – 1876. godine. Bulić bilježi, prema vijestima Mihovila Poduje, sina Bože, da se tom prigodom pronašlo dosta ljudskih i životinjskih kostiju, kao i kremenih ulomaka. Također navodi da je B. Poduje dio predmeta dao Marčiću, lučkom kapetanu iz Komiže, a on ih je prosljedio u zagrebački muzej. Dio predmeta darovan je C. Marchesettiju, dio Acerboniju, a preostali dio drugima (ne navode se imena), Frane BULIĆ, „Predhistorički predmeti na Palagruži,“ *Bullettino di archeologia e storia Dalmata* XVI, Spalato, 1893, str. 112. Također, Branko KIRIGIN, *Palagruža, Diomedov otok*, Split, 2012, str. 122–128.

⁹⁸ R. F. BURTON, „A visit to Lissa,“ str. 174–190; Branko KIRIGIN, *Palagruža*, str. 38–43.

⁹⁹ R. F. BURTON, „A visit to Lissa,“ str. 179; Carlo de MARCHESETTI, „Descrizione dell'isola di Palağosa,“ *Bollettino della Società Adriatica di scienze naturali* 2, Trieste, 1876, str. 283–306. B. KIRIGIN, *Palagruža*, str. 38–39.

Slika 19. Arheološki nalazi s Vele Palagruže.
C. de Marchesetti

Tijekom cjelodnevnih talijanskih bombardiranja austrijskih vojnih položaja 18. i 19. srpnja 1866. g., gotovo je došlo do njihova potpunog uništenja: „U tri sahata bijahu raskopane, to ušutkane sve tvrdjave osim brzopjavne koja je imala jedino 2

Burton je dobro upućen u povijest Visa, i to ne samo antičkog razdoblja, on donosi i isječke iz otočke srednjovjekovne i novovjekovne povijesti, nabraja engleske i austrijske utvrde ističući njihovu ulogu u pomorskim bitkama 1811. i 1866. godine. Detaljno je opisao svoj put po Visu i Palagruži, donio je svoja razmišljanja i podatke o zemljopisnim karakteristikama, geološkoj građi otoka i njegovim klimatskim osobitostima, opisao izgled grada Visa s pojedinim istaknutijim građevinama. Kao vrstan lingvist i govornik više od dvadeset svjetskih jezika, on ulazi i u etimološka objašnjenja pojedinih toponima na otoku.¹⁰⁰ Njegovo je djelo važan izvor ne samo za poznavanje stanja arheoloških lokaliteta već i za zemljopisna i klimatska obilježja otoka i njegova gospodarskog stanja u drugoj polovini 19. st.

Don Apolonije je čitav svoj životni vijek proveo na Visu, bio je blizak suradnik don Frane Bulića, u to vrijeme ravnatelja splitskog Arheološkog muzeja. Iz prethodnih redaka vidjeli smo koliko je vrijednih podataka ostavio o isejskim spomenicima.

Pregledom Zanelinih istraživanja dolazimo do kraja našeg kronološkog okvira koji smo si zadali u temi rada.

¹⁰⁰ Među ostalim, Burton donosi i stihove na hrvatskom jeziku u kojima se spominje kako su Katalonci 1483. rušili viško Velo selo. Taj se događaj duboko uvukao u memoriju otočkog stanovništva da su ga prenijeli Burtonu, a ovaj zapisao, R. F. BURTON, „A visit to Lissa“, str. 160. O tom događaju, G. NOVAK, *Vis I*, str. 104, bilj. 2. Burton nadalje ulazi u etimologiju imena *Martvila*, predjela na kojem se nalaze ostatci jugozapadne isejske nekropole. Objašnjava ime uvale *Stonca* u viškom zaljevu izvoodeći je od *statio navalis*, R. F. BURTON, „A visit to Lissa“, str. 153. Iako je etimologija imena uvale netočna, zanimljivo je koliko je Burton duboko pronikao u otočku toponomastiku u tako kratkom vremenu. Njegovu interpretaciju imena uvale neki su nepravedno prisvojili ne spominjući izvorni Burtonov rad i njegova razmišljanja.

topa (...).¹⁰¹ Uz to je zbog granatiranja bila spaljena i sva šuma oko tih utvrda, o čemu lijepo svjedoči pismo Pierra Carla Boggia od 18. srpnja.¹⁰² Dana 19. srpnja došlo je do napada s broda *Formidabile* na Gospinu utvrdu koja se nalazila u samom središtu uvale i tom su prilikom u manjoj mjeri stradale okolne kuće, a u predjelu Luke došlo je i do stradanja mještana.¹⁰³ Jednu krhotinu valjkasto čunjaste granate pronašao sam na jugozapadnim padinama brda Bandirice (Sl. 20), što nam jasno govori da su granate

Slika 20. Ulomak valjkasto čunjaste granate pronađen na brdu Bandirica

dosezale cijeli prostor grada, samim time u doseg talijanskih topova bio je i brijeg Gradina na kojem je podignuta antička Isa.¹⁰⁴ Unatoč tome nisu zabilježena oštećenja isejskih lokaliteta. Do oštećenja arheološke baštine moglo je doći gradnjom arsenala južno od termalnog kompleksa u priobalnom dijelu antičke Ise, na mjestu koje puk zove *Veli mir*.¹⁰⁵ Iako na drugim mjestima za vrijeme druge austrijske uprave nad Visom nisu zabilježena oštećenja spomeničke baštine, svjedoci smo da je jedan dio arheološke građe otkupom ili darivanjem dospio u Beč.

Možemo zaključiti da je devetnaesto stoljeće vrijeme kada je arheologija na otoku potpuno afirmirana, formirane su prve privatne zbirke arheološke građe od

¹⁰¹ Pismo Pierra Carla Boggia ministru obrane Kraljevine Italije Depretisu od 19. srpnja, Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb 1892, str. 83; B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 67–69. Pisma koja je Boggio pisao Depretisu i svojoj ženi Gianinni, pronađena su u drvenom kovčežiću koji je isplivao na obale Visa nakon potonuća *Re d'Italia*. Kasnije su poslana na adrese koje su bile i predviđene, a danas se čuvaju u Museo Nazionale del Risorgimento Italiano u palači Carignano u Torinu.

¹⁰² U pismu svojoj ženi Giannini, opisujući događaje tog dana, Boggio piše: „Kraj je u ognju radi naših topovskih taneta, koji zapališe šumu koja ga pokriva. Prizor je grozovito divan, kao što je danas bila strahovito veličanstvena borba na topovima,“ P. KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 79–80.

¹⁰³ Među ostalima, pogođena je i kuća Tomić s istočne strane Gospine utvrde, a valjkasto čunjasta granata koja nije eksplodirala i danas se nalazi u zidu te kuće. Također P. Kuničić piše da su granate, osim na viški predio Kut, padale i na predio Luke, Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, str. 84–85.

¹⁰⁴ Bombardiranja 18. i 19. srpnja bila su strahotna, broj ispaljenih granata s talijanskih brodova mjeri se u stotinama, no unatoč tome rekognoscirajući prostor uokolo austrijskih utvrda ne nalazi se ni na kakve ostatke šrapnela koji su tu po logici stvari morali biti. Po svojoj prilici u danima koji su uslijedili nakon bitke, tijekom obnove porušenih utvrda i bitnica, angažirana je vojska koja je pročešljala taj teren i sakupila sve dijelove eksplodiranih granata i neeksplozirane granate. Nekoliko neeksploziranih granata danas se čuva u viškom muzeju i Hrvatskom pomorskom muzeju u Splitu, B. ČARGO, *Ljudi od željeza*, str. 70–71.

¹⁰⁵ *Veli mir* (veliki zid), sagrađen je neposredno s južne strane termalnog kompleksa i na tom je mjestu zasigurno došlo do površinskog devastiranja zidova antičke arhitekture. Antička se arhitektura nalazi ispred nekadašnjeg sklopa arsenala, ispod današnje ceste i benzinske crpke.

kojih je ona Barbierijeva jedna od prvih u Dalmaciji, a ona obitelji Dojmi zasigurno jedna od najvećih i najraznolikijih. Pokreću se prva stručna arheološka istraživanja i objavljuju se znanstveni radovi mnogih autora.

Antička Isa svojom poviješću i spomenicima postaje zanimljiva tema mnogim stručnjacima, ne samo hrvatskim već i inozemnim. Na samom kraju 19. st. objavljuje se kapitalna studija na njemačkom jeziku *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, gdje su obrađeni i isejski natpisi i novac, s komentarima.¹⁰⁶ U knjizi su objavljeni svi isejski natpisi i novac koji je do tada pronađen. U stručnim je krugovima Brunšmidovo djelo ostalo aktualno do današnjih dana.

Vidimo da arheologija na Visu nije stagnirala, već se razvijala jednako kao i na susjednom kopnu. Važnu riječ i ulogu u tome imao je don Frane Bulić, nestor hrvatske arheologije. Šteta je što nije provedena u djelo ideja da se sagradi muzej u Visu, jer bi se time spasile mnogobrojne umjetnine koje su nestale u narednom vremenu. Također, postojanje jednog takvog muzeja spasilo bi od zle sudbine ostatke grčke nekropole na Martvilu, koja je jako devastirana u pedesetim godina 20. st., a zasigurno bi bio spriječen i odvoz arheološke građe koju su sa sobom odnijeli češki arheolozi nakon istraživanja tridesetih godina 20. st.¹⁰⁷

Sukladno političkoj situaciji na otoku Visu tijekom 19. st. i razvoju arheološke i povijesne znanosti, najprimjerenije bi bilo završiti riječima da na Visu unatoč govoru topova muze nisu šutjele.

¹⁰⁶ Josef BRUNŠMID, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien 1898. Riječ je o Brunšmidovoj doktorskoj disertaciji koja je i danas nezaobilazna za svakog istraživača isejske epigrafike i numizmatike. Knjiga je prevedena na hrvatski jezik o njezinoj stotoj obljetnici izdanja, Josip BRUNŠMID, *Natpisi i novac grčkih gradova u Dalmaciji*, prijevod Maja Bonačić Mandinić, Split 1998. B. Kirigin navodi da je u Italiji izdan reprint te sjajne studije, B. KIRIGIN, „Arheologija otoka Visa,“ str. 415.

¹⁰⁷ O češkim istraživanjima, B. ČARGO, *Martvilo*, str. 26.

Behind battles and insecurity – the beginnings of archaeology on Vis: an overview of archaeological explorations in the 19th century

SUMMARY

The paper considers the beginnings of archaeological activities on the island and especially in the town of Vis in the 19th century, the time when various political administrations (*de jure and de facto*) on the island followed one another in quick succession. It was a century of exceptional but short-lived economic prosperity and a period of increased settlement of the island. But above all, this period bears the mark of two great naval battles that took place in the waters around Vis; the first in 1811 between the French/Italian and British fleets, and the second in 1866 between the Italian and Austrian fleets. Politically and economically, this was a very dynamic century for the island of Vis, a period when the first private archaeological collections of objects from Issa sites appeared, the first archaeological explorations were organized, and both Croatian and foreign experts focused their research interest on the ancient Issa and its monuments.

It was already in the late 18th century that Alberto Fortis talked about organized collection of archeological material on Vis. He wrote about the Issa monuments in the collection of the Danielli family from Zadar and the geological peculiarities of Vis, briefly mentioning the economy and the many Issa monuments he saw.

After Vis had come under French rule, Canon Dominik Dojmi de Lupis wrote in his chronicle that the army was intimidating the people, taking away their valuables and heirlooms. In this period between the late 18th and the early 19th century, the first collection of archeological objects was assembled by physician Stjepan Barbieri.

The second large collection of archeological materials to be compiled on Vis belongs to the Dojmi de Lupis family. Their collection was certainly the largest and the richest one assembled on the island and definitely one of the most opulent and varied in Dalmatia. But it suffered a grim fate. In the whirlwind of the Second World War, while Allied forces were stationed on Vis, one part of the collection disappeared, another was taken by the family to Italy, and some of the items from the collection were transferred to the Archaeological Museum in Split.

There were many prominent people outside of Vis who also owned a collection of Greek vases from Issa. Split physicians Karlo Lanza and his son Frane had collections of coins, stone inscriptions and other objects, and archeological treasures also belonged to Split historians Vicko Solitro, Francesco Carrara and others.

By the middle of the 19th century, archaeologist Don Šime Ljubić began his professional archeological activity on Vis. He documented the remnants of graves in the Issa necropolis, described the remnants of thermal baths, Greek and Latin inscriptions, and drew the first plan of Issa, marking the location of individual sites. His archaeological efforts made Issa an attractive topic for other authors as well. Its history and monuments were addressed by Š. Stanić, F. Petter, K. Lanza, F. Lanza, K. Manert, M. P. Katančić, I. Katalinić, M. Kapor, S. Rathemberg, A. Boeckhaus and many others.

The statue of Emperor Vespasian, which is now kept in the Kunsthistorisches Museum in Vienna, was found in the sea by Admiral Juraj Milošić. This statue was transferred to Pula in March 1892 on the battleship *Erzherzog Ferdinand Max*, and then transported to the Museum of Art History. This Viennese museum also holds many other objects which were taken from Vis in this period.

In the 19th century, Frane Bulić published several inscriptions from Vis, mostly from Greek gravestones.

The period of archeological activity of the Vis canon Don Apollonius Zanella is especially interesting. He worked closely with the Split Archaeological Museum and especially with Don Frane Bulić, and it was with Bulić's knowledge and professional support that he carried out investigation of several Issaeian sites: theater, thermal baths, and the southern part of Issa. He would also often notify Bulić of various archaeological finds on Vis. His letters are valuable sources of information about archaeological events on Vis in the second half of the 19th century.

Don Apollonius was also a host to the famous British explorer Richard Francis Burton, who visited Vis in September 1876. In an article he published in 1879, Burton mentioned many of the Issa monuments; gave a nice description of the remnants of the southwestern necropolis and the Roman baths, mentioned specific Greek and Roman inscriptions and collections of Greek vases, coins and other archaeological finds.

On 18 and 19 July 1866 Italians were shelling Austrian positions around the clock, causing fires and destruction. The entire city was within the range of Italian shells, but no damage to Issa sites was reported.

It can be concluded that archaeology took root on the island over the course of the nineteenth century: the first private collections of archaeological materials were assembled, the first professional archaeological investigations were launched, and many authors were publishing scientific papers.

The ancient Issa with its history and monuments became an interesting topic for many experts, both in Croatia and abroad. It is evident that archaeology on Vis did not stagnate – its development followed the neighboring mainland.

Keywords: Vis, Issa, archaeology; archaeological collections, Barbieri collection, Dojmi collection, Don Apollonius Zanella, archaeological investigation